

Konference

**Dítě v systému
náhradní rodinné péče**

Sborník příspěvků

20. 11. 2008

Ernův sál, Stará radnice, Radnická 10, Brno

Konference se konala pod záštitou PhDr. Petra Fialy, rektora Masarykovy university

Obsah

Transformace systému péče o ohrožené děti.....	2
<i>Bc. Sophia Dvořáková, MPSV, odbor rodinné politiky</i>	
Situace náhradní rodinné péče na Slovensku s důrazem na profesionální náhradní rodinnou péči	6
<i>PhDr. Mária Kerekešová, OS Návrat</i>	
Právní aspekty péče o opuštěné děti v systému náhradní rodinné péče.....	10
<i>JUDr. Alice Žižlavská, Kancelář VOP</i>	
DD - náhradní forma péče o dítě.....	21
<i>Mgr. Květoslava Solaříková, ředitelka DD Mikulov</i>	
Praktické zkušenosti z péče o děti v pěstounské rodině.....	27
<i>RNDr. Miloslava Striová, pěstounka</i>	
Psychologické aspekty péče o opuštěné děti.....	32
<i>PhDr. Miloslav Kotek a Mgr. Lukáš Lazecký</i>	
Mediální obraz náhradní rodinné péče.....	41
<i>PhDr. Jeroným Klimeš, PhD.</i>	

Transformace systému péče o ohrožené děti

Přednášející:
Bc. Sophia Dvořáková
MPSV, odbor rodinné politiky

Úvod

Ochrana dětí v České republice není na úrovni odpovídající evropským státům, včetně postkomunistických zemí. Přestože její teoretická základna je kvalitní, nedaří se teoretické poznatky přenášet do praxe.

Za výchozí nedostatek je považována roztržitost agendy péče o ohrožené děti, a to jak v rovině horizontální tak i vertikální.

Současný stav – horizontální roztržitost

Problematikou ohrožených dětí se zabývá minimálně pět resortů: Ministerstvo práce a sociálních věcí v současné době vykonává největší podíl činností spadajících do této problematiky, a to v rámci sociálně právní ochrany dětí. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy se zaměřuje zejména na činnosti související s agendou ústavní výchovy. Ministerstvo zdravotnictví pokrývá obor zdravotní péče, kam spadá např. problematika násilí na dětech a syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Ministerstvo vnitra se věnuje prevenci kriminality a sociálně patologických jevů mládeže a v rodině, pod Ministerstvo spravedlnosti spadá činnost soudů v oblasti opatrovnických řízení a soudnictví ve věcech mládeže nebo rodinné legislativě. Ministerstvo pro místní rozvoj a Ministerstvo financí svou politikou ovlivňují život každého z nás, tedy i ohrožených dětí. V úhrnu se jedná o dlouhou řadu oborů a činností, které bohužel v současné době na sebe dostatečně vzájemně nenavazují a ohrožené dítě putuje jednotlivými resorty, namísto, aby tyto resorty doprovázely dítě.

Současný stav – vertikální roztržitost

O péči o ohrožené děti se ve směru vertikálním dělí státní správa a samospráva i nestátní neziskové organizace. Zde bych ráda zmínila, že oddělením státní správy a samosprávy a rozdělením kompetencí se jednak ztratila jednota postupů, každá samospráva pojímá péči o ohrožené děti jinak, za druhé samospráva není finančně motivována k preventivní péči a často problémy řeší drahou ústavní výchovou.

Velké rozdíly

Rozdíly spočívají zejména v rozsahu kompetencí, míře odpovědnosti, legislativní úpravě, personálním zajištění a podílu financí ze státního rozpočtu.

Rozsah kompetencí – Ministerstvo práce a sociálních věcí tvoří jen metodické pokyny, ale na obcích (krajích) záleží, jak se k věci postaví, jak ji budou provádět a uvedou do praxe. Podpora je přímo závislá na politické situaci v kraji, obci.

Míra odpovědnosti – Orgán sociálně právní ochrany dětí – křížení rolí – sankce, restrikce x podpora

Legislativní úprava – neexistuje jediná společná legislativní norma, která by obsahovala zákonný rámec péče o ohrožené děti. Současná legislativní úprava činnosti jednotlivých resortů se optimalizuje, ale nesměruje k jedné společné úpravě.

Personální zajištění – v rámci jednotlivých resortů se jedná o různé požadavky na personální zajištění péče o děti, ať už z hlediska kvantity nebo kvality. Chybí zejména terénní pracovníci působící v oblasti preventivní práce s rodinou, následkem je přetížení orgánů sociálně právní ochrany dětí.

Finance – podíl finančních prostředků plynoucích ze státního rozpočtu do jednotlivých oblastí péče o dítě je nerovnoměrný. Nejnákladnější je ústavní výchova, zatímco náhradní rodinná péče je finančně téměř podhodnocena. Nestátní neziskové organizace poskytující pomoc a podporu náhradním rodinám nejsou systematicky financované. Také není zajištěná terénní práce s rodinami v oblasti prevence selhání rodiny a doprovázení ohrožené rodiny.

Největší nedostatky

Absence jednotící filosofie

Systém péče o ohrožené děti v České republice postrádá principy a cíle, kterými by se řídil každý resort, jenž má ve své gesci péči o ohrožené děti. Doposud pracují tyto resorty na základě svých dílčích principů a péče o ohrožené dítě je tak diskontinuitní.

Těžiště péče v oblasti krizového stavu

Těžiště péče o ohrožené dítě spočívá v současné době v oblasti řešení následků krizových stavů rodiny a dítěte. Mnoho dětí se tak dostává mimo biologickou rodinu do náhradní péče, která je pak velkou zátěží jak pro dítě, tak i pro společnost.

Absence ohledu na hlas dítěte a jeho rodiny – stereotypy

Absence komunikace a multidisciplinární spolupráce na úrovni terénu

Nedodržování Úmluvy o právech dítěte

Při řešení krizového stavu rodiny a dítěte není brán dostatečný ohled na hlas dítěte a jeho rodiny, na jeho základní práva uvedená v Úmluvě o právech dítěte. Osud dítěte je přizpůsoben zaběhnutým stereotypům.

Současná situace v ČR je negativně vnímána i ze strany nadnárodních organizací (Rada Evropy, Výbor pro práva dítěte OSN).

Mezi tyto stereotypy patří řešení krizové situace na úřadě a u soudu, tzv. „od stolu“, nesdílení informací nebo jejich neúplnost, formální kontroly výkonu rozhodnutí a vnímání stavu odebrání dítěte z rodiny jako konečného řešení situace.

Transformační opatření

Krokem k nápravě této situace je určitě usnesení vlády České republiky z roku 2008, které je zároveň i vyjádřením politické vůle, bez které není možné dosáhnout systémových změn. Toto usnesení bere na vědomí analýzu současného stavu institucionálního zajištění péče o děti, ukládá předložit návrh opatření k transformaci a sloučení systému péče o ohrožené děti a ukládá ustanovit meziresortní koordinační skupinu

Meziresortní koordinační skupina

Ministerstva pro místní rozvoj a financí zatím odmítají účast, neboť se domnívají, že se jich tato problematika netýká. Opak je pravdou. Do kompetencí Ministerstva pro místní rozvoj spadá chráněné bydlení a finance se prolínají vším.

Jsme rádi, že v meziresortní koordinační skupině je Svaz měst a obcí ČR a Asociace krajů ČR, protože oni nakonec všechna opatření praxi vykonávají.

Koordinační skupina se skládá ze dvou osob z ministerstev, většinou náměstek a ředitel odborů. Za MPSV to je MUDr. Marián Hošek a RNDr. Petr Nečas.

Panel expertů

Vedle meziresortní koordinační skupiny byl vytvořen i panel expertů, který bude připravovat podklady pro meziresortní koordinační skupinu. Jsou v ní zástupci státní správy, samosprávy, akademických obcí, náhradní rodinné péče, nestátních neziskových organizací, úřadu vlády a ústavů sociální péče.

Cílový stav

Zájem dítěte

Systém péče o ohrožené děti v České republice by měl v první řadě směřovat své veškeré aktivity a postupy k zájmu a blahu dítěte, přičemž blaho a zájem dítěte je vnímáno všemi zúčastněnými stejně a je předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí. (propojení resortů stejnou filozofií)

Prevence – právo dítěte na život ve vlastní rodině

Zdravá, státem dostatečně podporovaná rodina, je nejlepším prostředím pro život a rozvoj každého dítěte. Důraz na prevenci selhávání rodiny a předcházení rizik zajistí dítěti život v pro něj nejlepším možném prostředí. Preventivní opatření by měla být využita v plné škále svých možností, tedy napříč všemi zainteresovanými resorty a měla by mít náležitou finanční podporu. V praxi to znamená „přepólování“ finančních prostředků i lidských zdrojů.

Primární práce s rodinou

Dojde-li ke krizové situaci a zásah zvenčí do rodiny se jeví jako nezbytný, je třeba problém primárně řešit s dítětem a s jeho rodinou a brát zřetel na jejich názor. Teprve tehdy, jsou-li vyčerpány všechny možnosti pro stabilizaci rodinného prostředí a nevedou k nápravě, lze přistoupit k jiným opatřením.

Sloučení rodiny – právo dítěte na kontakt s rodiči

Přestože je dítě umístěno mimo svou biologickou rodinu, je potřeba tento stav vnímat jako přechodný a všechna opatření zaměřit na návrat dítěte do (sanované) rodiny. Pokud není možný stabilní a bezpečný život dítěte v rodině, je nutné garantovat jeho právo na kontakt s rodiči.

Práce s informacemi a povinná součinnost mezi resorty

Otevřený, přístupný systém, který pružně reaguje na aktuální potřeby rodiny a dítěte, standardizovaná práce s informacemi, jasný management vytváření individuálních plánů, povinná a vymahatelná součinnost resortů a subjektů systému by měla zajistit pro dítě optimální postup. Naprosto nezbytná je dostupnost informací pro rodinu a dostupnost vhodné péče ve všech fázích procesu práce s ohroženým dítětem.

Prakticky to tedy znamená definovat společnou filozofii, priority, metodiky a standardy. Sladit úroveň personálního zajištění (včetně požadavků na vzdělání), sladění legislativy.

Závěrem mi dovoluji, abych podtrhla význam lidských práv, která jsou samozřejmě nerozbornou součástí práv dítěte. Pokud se budeme řídit v našich činnostech ohledem na lidská práva, nikdy nemůžeme pochybit a s jistotou můžeme lidská práva brát jako úhelný kámen a vodítko pro jakoukoliv naši práci.

Profesionální náhradní rodinná péče – šance pro mnohé děti v ústavní péči

Přednášející:
PhDr. Mária Kerekešová
O S Návrat

Profesionální náhradní rodinná péče je právní forma ústavní péče, která se vykonává v rodinných podmínkách profesionálních rodičů. Z pohledu dítěte tedy jde o péči rodinnou. Upravuje ji zákon 305/2005 sbírky o sociálně právní ochraně a sociálně právní kuratele dětí a mládeže, který ji vymezuje takto: Ústavní péče se vykonává v profesionální rodině v domě nebo bytě, které jsou vymezenou součástí dětského domova nebo ve vlastním domě, či bytě pro určený počet dětí. Ústavní péče v profesionální rodině má přednost před samostatných výchovnými skupinami v dětském domově.

Poprvé byla tato forma péče definovaná v roce 1993 v zákoně č. 279/1993 Sb. o školských zařízeních, poněvadž v té době patřily dětské domovy pod resort školství. Záměrem zákonodárců bylo vytvořit takový typ rodinné výchovy, ve kterém by se spojovaly výhody rodinného prostředí s dostupností odborné pomoci při výchově dětí. Od té doby prošla profesionální rodinná péče dlouhým vývojem a došlo k mnohým změnám, což v průběhu doby přineslo napjetí, frustrace, ale i obohacení, pozitivní i negativní zkušenosti.

Několik specifík profesionální náhradní péče

Profesionální náhradní péče je speciální formou péče o děti s nařízenou ústavní péčí, kterou vykonává profesionální rodič obvykle ve svém vlastním rodinném prostředí. To znamená, že dítě je stále chovancem dětského domova, ale vyrůstá v rodině profesionálního rodiče.

Profesionální rodič je zaměstnancem dětského domova jako vychovatel. Se svým zaměstnavatelem, tedy dětským domovem, má podepsanou řádnou pracovní smlouvu a za svojí práci dostává řádnou mzdu. Jeho pracovní náplní je komplexní péče o dítě s využitím bohatého servisu pomoci jeho zřizovatele, tj. zejména pomoci odborníků – psychologa, speciálního pedagoga, sociálního pracovníka, případně terapeuta, ale i ekonomické a jiné technické pomoci. Za těchto okolností dokáže profesionální náhradní rodina zvládnout kromě vlastních dětí i výchovu dalších dětí, a to i v případě, že to jsou děti s výchovnými nebo vážnějšími zdravotními problémy.

Profesionální náhradní rodičovství není rodinně právním, ale pracovně právním vztahem. Na rozdíl od ostatních forem náhradní péče mezi přijatým dítětem a profesionálním rodičem nevzniká žádný rodinný vztah. Oproti tomu děti vyrůstající v profesionální rodině, zvláště v její dlouhodobé formě, velmi často berou profesionální rodiče jako matku a otce.

Profesionální náhradní rodina je metodami, formami a vnitřními vztahy srovnatelná s rodinou, která se stará o osvojené dítě nebo o dítě v pěstounské péči. Rozdíl je zvláště v tom, že rozhodnutí o umístění dítěte do profesionální náhradní rodiny rozhoduje dětský domov nebo akreditovaný subjekt, který je kompetentní ve vykonávání opatření sociálně právní ochrany dětí na základě zákona č. 305/2005 Sb. z. o sociálně právní ochraně dětí a sociální kuratele. Rozhodnutí o osvojení nebo pěstounské péči vydává soud podle jiných příslušných zákonů.

Profesionální rodič poskytuje péči dětem s nařízenou ústavní péčí ve svém vlastním rodinném prostředí čtyřadvacet hodin denně. Profesionální náhradní rodina je organizovanou součástí dětského domova nebo akreditovaného subjektu, který má oprávnění na vykonávání příslušných opatření sociálně právní ochrany.

Jeden profesionální rodič může mít v osobní péči nejvýše tři děti. V případě více dětí se mohou profesionálními rodiči stát oba manželé. V jedné profesionální rodině může tedy být nejvýše šest dětí, přičemž jedno dítě představuje poloviční pracovní úvazek.

Profesionální náhradní rodina má mnohem lepší pozice ve výchově dětí odkázaných na náhradní péči než dětský domov s jakoukoliv jinou formou organizace náhradní ústavní péče, například v samostatné skupině se střídajícími se vychovatelkami.

Podmínkou, aby se mohl rodič stát profesionálním náhradním rodičem, je důkladná příprava. Vykonává se v rozsahu čtyřiceti hodin, pokud rodič splňuje předpoklady vysokoškolského vzdělání pedagogického zaměření, nebo v rozsahu šedesáti hodin, pokud má profesionální rodič středoškolské vzdělání ukončené maturitou nebo má jiné vysokoškolské vzdělání než pedagogické. Příprava na profesionální rodičovství probíhá individuální nebo skupinovou formou, formou metodických konzultací a supervize. Přípravu zajišťují příslušné úřady práce a sociálních věcí, rodiny určené na zprostředkování náhradní rodinné péče a také akreditované subjekty, které získali akreditaci na přípravu náhradních rodičů.

Do profesionální náhradní rodiny je možné přijmout dítě s různými výchovnými nebo zdravotními problémy. Velkou výhodou profesionální rodinné péče oproti osvojení nebo pěstounské péči je, že se do takovýchto rodin dostanou i děti starší, které by jinak neměly šanci vyrůst v rodinném prostředí.

Dětský domov poskytuje profesionální náhradní rodině pomoc při péči o dítě a zároveň sleduje úroveň poskytované péče. Finanční prostředky na úhradu výdajů na péči o děti profesionální náhradní rodině poskytuje dětský domov a měly by dosahovat výše skutečných nákladů na dítě v dětském domově.

Výhody profesionální náhradní péče

Profesionální rodina lépe zohlední naplňování potřeb dítěte. Přejít do dospělosti je přirozenější, protože na rozdíl od dětí vyrůstajících ve výchovných skupinách mají možnost zažít běžný rodinný život.

U dětí do jednoho roku věku, které jsou umístěny do pohotovostní profesionální rodiny, na rozdíl od dětí vyrůstajících v dětském domově, je mnohem větší šance na zdravý vývoj. V době pohotovostního umístění v profesionální rodině se jim hledá náhradní rodina s dlouhodobější perspektivou, tedy rodina pěstounská nebo adoptivní.

Profesionální rodičovství dává možnost umístit do rodinné péče i početnější sourozenecké skupiny, případně děti starší nebo zdravotně handicapované.

Přejít dětí ze samostatné skupiny dětského domova do profesionální rodiny je realizovatelný bez soudního rozhodnutí a bez souhlasu biologických rodičů. Je tedy časově méně náročný. Dítě se bez zbytečných soudních průtahů dostává poměrně rychle do rodinného prostředí.

V profesionální rodině se dá kvalitně a efektivně pracovat s biologickou rodinou.

Zatupování dítěte

O věcech většího významu, například vyhotovení cestovního pasu nebo jiných osobních dokladů pro dítě, o vážné operaci nebo cestě do zahraničí rozhoduje právní zástupce dítěte, tedy ředitel dětského domova. Profesionální rodiče tedy v rozhodování o některých věcech nemohou být stejně pružní jako jiní rodiče.

V běžných věcech může dítě zastupovat profesionální rodič ve smyslu zplnomocnění, které dá profesionálnímu rodiči ředitel dětského domova. Jde zvláště o kontakt se školou, komunikaci s pedagogy, přípravu na vyučování, domácí úlohy a podobně.

O vážných věcech, jako je změna školy, výběr povolání, přeřazení dítěte do jiné třídy, ale i například účast dítěte ve škole v přírodě, nemůže profesionální rodič sám rozhodnout. Po domluvě s ním o tom opět rozhoduje právní zástupce dítěte, tedy ředitel dětského domova.

V individuální jednorázové vážné záležitosti, například při specifické potřebě školy (psychologický posudek), může ředitel vystavit mimořádné zplnomocnění, v rámci kterého profesionální rodič může takové rozhodnutí vykonat.

Při běžných onemocněních, kontrolách u lékaře a obvyklých vyšetřeních zastupuje dítě profesionální rodič.

Děti do tří let

Podle §100 čl. 9 Zákona o sociálně právní ochraně dětí a sociální kuratele (Sb. z. 305/2005) měli zřizovatelé dětských domovů do 31. prosince 2006 vytvořit v dětských domovech takové podmínky, aby od 1. ledna 2007 bylo každé dítě do jednoho roku věku a od 1. 1. 2009 každé dítě do tří let věku, zařazené výlučně do profesionální rodiny s výjimkou dětí, jejichž zdravotní stav vyžaduje osobní zvýšenou péči ve specializované samostatné skupině.

Jde o nejzásadnější vývojové období v životě dítěte s ohledem na budování silných citových vazeb k dospělé osobě, čehož není možné dosáhnout v kolektivní institucionální formě výchovy dětí. Potěšitelným a povzbuzujícím faktem je, že stále přibývá rodin, které jsou připravené a ochotné poskytnout svoji péči dětem na přechodný čas, přičemž si jsou vědomi faktu, že dítě dřív či později od nich odejde do jiné, dlouhodobé formy rodinné péče. Oproti tomu dvě sta dětí do jednoho roku věku jsou stále umístěny ve výchovných skupinách.

Statistické údaje

Podle statistik žije na Slovensku přibližně šest tisíc dětí v institucionální péči státu. Vyrůstají v dětských domovech, diagnostických centrech a reedukačních domovech. Jen 2 až 3% procenta těchto dětí jsou osiřelá, ostatní jsou sociálními sirotky nebo nechtěnými dětmi. Ročně se jen 4% dětí umístěných v dětských domovech vrátí do původní rodiny. Necelých 9% dětí z celkového počtu se ročně dostává do náhradních rodin. Ostatní vyrůstají ve výchovných institucích až do dospělosti. Na konci května 2008 bylo na Slovensku registrovaných 270 profesionálních rodin. V minulém roce stálo jedno dítě umístěné v dětském domově stát 260 tisíc korun.

Největším rizikem profesionální náhradní rodinné péče je dočasnost vztahu profesionálního rodiče v případě, že se pro dítě najde lepší řešení, tedy buď návrat do biologické rodiny nebo stabilní náhradní rodina. Dítě odchodem nevyhnutelně něco ztrácí, ale už se samo naučilo navazovat hluboké vztahy, jestliže na to byl čas, což mu pomůže navazovat nová citově silná pouta.

Právní aspekty péče o opuštěné děti v systému náhradní rodinné péče

Přednášející:
JUDr. Alice Žižlavská
Kancelář VOP

Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Tuto základní premisu obsahuje mezinárodní i vnitrostátní právní úprava.

K přijímání opuštěných dětí do nových, náhradních rodin docházelo již odedávna a byla to běžná praxe v mnoha kulturách. Slovo adopce znamenalo původně vyvoliti, takže rodiče si dítě sama vybrali, vyvolili. V dnešní době je platná právní úprava nastavená tak, že noví rodiče se vybírají určitému dítěti. Zájem dítěte má podle mezinárodní Úmluvy o právech dítěte, která je i pro náš stát závazná, přednost před zájmem rodičů. Listina základních práv a svobod, jako součást ústavního pořádku ČR, chrání člověka, dítě, přirozenou rodinu a rodičovství, zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena v čl. 32 odst. 1, která výslovně stanoví, že výchova a péče o děti je právem rodičů a že děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Přirozená rodina je chráněna tak, že práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od svých rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona čl. 32 odst. 4 .

V ÚS 695/2000 Dominantním ustanovením Úmluvy o právech dítěte je čl. 3 , v jehož odstavci prvním se konstatuje, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonnými orgány. Zájem dítěte jako přední hledisko při jakékoli činnosti týkající se dětí ve svém čl. 3 reflektuje totiž skutečnost, že jakkoli lze považovat za přirozené a žádoucí, aby dítě bylo vychováváno svými rodiči, nelze odhlédnout od toho, že i dítě samo je bytostí jedinečnou, nadanou nezadatelnými, nezczitelnými, nepromlčitelnými a nezrušitelnými základními právy a svobodami, tedy bytostí, které by se mělo dostat při jejím vývinu toho nejlepšího, totiž toho, aby výše uvedené atributy nezůstaly prázdnými slovy.

Kdo je opuštěné dítě?

Dítě, které se ne svojí vinou ocitlo mimo vlastní rodinu, přičemž není naděje, že by se poměry v brzké budoucnosti nějak zlepšily k lepšímu. Přibližně 1% z celkového počtu dětí v České republice nemůže z nějakého důvodu vyrůst ve své vlastní biologické rodině. Úplní sirotci tvoří zanedbatelnou část, všechny ostatní děti mají alespoň část své biologické rodiny, která se z nejrůznějších důvodů nemůže, nechce, nebo neumí o ně postarat. Nikdy to však není vina dítěte. Společnost za tyto děti přebírá odpovědnost a snaží se najít řešení, které je ve své podstatě pro dítě co nejvýhodnější.

Předním úkolem zákona o sociálně právní ochraně dětí je obnovení narušených funkcí rodiny, tak, aby zájmy dítěte byly plně uspokojovány v jeho rodině, i když mnohdy za přispění sociální sféry , nevládních organizací apod.

Způsob řešení situace - systém náhradní rodinné péče.

Nemůže-li být dítěti z vážných důvodů zajištěna výchova v rodině, snaží se stát, často ne příliš úspěšně, zajistit dítěti náhradní rodinou péči. Ta měla být vnímána jako opatření, kterým se aktuálně bude naplňovat zájem dítěte, aby vyrůstalo v prostředí, které bude uspokojovat jeho potřeby, ale zároveň i jako opatření, které má mít vždy za cíl poskytovat prostor pro sanaci vlastní rodiny dítěte. NRP je tedy forma péče o děti, kdy je dítěti zajištěna přechodná nebo dlouhodobá péče „náhradními rodiči“ v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Děti většinou bývají svěřeny do nových rodin z kojeneckých ústavů, z dětských domovů a jiných ústavů, z azylových domů. Odtud jsou umístovány do náhradní rodinné péče obvykle na základě souhlasu rodičů nebo zákonných zástupců

nebo bez souhlasu rodičů na základě tzv. kvalifikovaného nezájmu rodičů či zbavení rodičů rodičovské zodpovědnosti. Dále bývají svěřeny do nových rodin z původních rodin, když ve svých původních rodinách nemohou být z nejrůznějších důvodů trvale vychovávány a když nejsou předpoklady, že by se mohly časem vrátit zpět. V těchto případech dají rodiče souhlas s umístěním dítěte do péče budoucích pěstounů nebo sami svěří dítě do péče budoucích osvojitelů.

Při rozhodování o druhu náhradní rodinné péče, která bude pro dítě nejvhodnější, je nutno přihlížet k zdravotnímu stavu dítěte, stupni jeho tělesného, duševního a společenského vývoje, věku (čím je dítě mladší, tím je jeho adaptace v novém prostředí snadnější, intenzivnější a stabilnější), přítomnosti a počtu sourozenců dítěte. Na straně žadatele je třeba brát zřetel na věk žadatele, jeho zdravotní stav, k rodinné poměry žadatele a vztahy mezi žadateli a charakter osobnosti po stránce psychologické. Samostatně je třeba zkoumat důvody, pro něž se žadatelé rozhodli přijmout dítě do péče a jak jsou žadatelé schopni a ochotni spolupracovat s pracovníky orgánů sociálně právní ochrany dětí.

Zprostředkování náhradní rodinné péče se řídí zákonem o sociálně právní ochraně dětí a zákonem o rodině (z. č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, z. č. 94/1963, zákon o rodině). Zprostředkování NRP, osvojení nebo pěstounské péče, v rámci České republiky je v kompetenci pouze krajských úřadů (v Praze Magistrát hlavního města Prahy), Ministerstva práce a sociálních věcí a Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí v Brně. Krajské úřady a Ministerstvo práce a sociálních věcí zprostředkovávají náhradní rodinnou péči v rámci České republiky, Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí v Brně zprostředkovává osvojení dětí do ciziny a osvojení dětí z ciziny do České republiky.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností vede evidenci dětí vhodných pro svěřením do osvojení nebo pěstounské péče. Ten ve spolupráci s ústavními zařízeními a obcemi vyhledává děti vhodné do náhradní rodinné péče. Ústavní zařízení jsou pak povinna neprodleně oznamovat obecnímu úřadu děti vhodné do náhradní rodinné péče. Spisová dokumentace dítěte musí mimo jiné obsahovat i údaje o sociálních poměrech dítěte, jeho rodičů, sourozenců, popřípadě prarodičů. Obecní úřad postoupí v kopii spisovou dokumentaci dítěte na příslušný krajský úřad, který si může doplnit dokumentaci o další potřebné informace, které jsou důležité pro zprostředkování náhradní rodinnou péči.

Obecní úřady obcí s rozšířenou působností dále vedou žádosti o zprostředkování osvojení a pěstounskou péči, spisovou dokumentaci žadatelů se zákonnými náležitostmi, které postoupí příslušnému krajskému úřadu, jež provede psychologické vyšetření žadatelů, zajistí kontrolu zdravotního stavu žadatelů posuzujícím lékařem, zařadí žadatele do přípravy fyzických osob na převzetí dítěte a po jejím ukončení posléze provede odborné posouzení. Ve správním řízení vydá rozhodnutí o zařazení či nezařazení žadatelů do evidence žadatelů vhodných pro zprostředkování osvojení. V rozhodnutí se žadatelům ukládá povinnost hlásit krajskému úřadu všechny změny, které jsou důležité pro zprostředkování náhradní rodinné péče. Pokud příslušný krajský úřad nezprostředkuje žadatelům náhradní rodinnou péči do tří

let ode dne nabytí právní moci zařazení žadatelů do evidence, je povinen postoupit kopii spisové dokumentace do evidence Ministerstva práce a sociálních věcí. Dále zprostředkování provádí jak krajské úřady, tak i Ministerstvo práce a sociálních věcí

Jelikož postup úřad, tzn. Orgán sociálně právní ochrany dětí při výkonu sociálně právní ochrany dítěte spadá do působnosti veřejného ochránce práv, jedná se o výkon státní správy. Veřejný ochránce práv (VOP) na základě podání zákonných zástupců dětí šetří postup OSPOD při výkonu sociálně právní ochrany konkrétního dítěte. Sociální pracovník má totiž významnou úlohu i v systému náhradní rodinné péče. Pracovník OSPOD by měl být klíčovou osobou v celém procesu zprostředkování náhradní rodinné péče, v jednotlivých fázích by se měl zaměřovat na její zdárný průběh a být jednotný v přístupech směřujících

k naplňování nejlepšího zájmu dítěte. Sociální pracovník by měl především vyvinout úsilí směřující k sanaci rodiny, tedy možného obnovení narušených funkcí rodiny při zachování dítěte v rodině. V případě, že sanace rodiny není možná, má volit pro dítě nejvhodnější formu náhradní rodinné péče a minimalizovat dopady při procesu umístování dítěte do nové rodiny a jeho sžívání se s novou rodinou. Neméně podstatným, často však opomíjeným aspektem sociální práce OSPOD v oblasti NRP je zajištění kontaktu dítěte s původní rodinou.

Druhy náhradní rodinné péče

Osvojení

Při osvojení vzniká mezi osvojencem a osvojitelem právní vztah jako mezi rodiči a dětmi a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vztahy příbuzenské. Osvojitelé mají při výchově dítěte plnou rodičovskou zodpovědnost (§ 63 zákona o rodině), vzájemná práva mezi osvojencem a osvojitelem a jeho biologickou rodinou zanikají.

Osvojiteli se mohou stát pouze fyzické osoby, mezi osvojencem a osvojitelem musí být přiměřený věkový rozdíl, osvojit lze pouze nezletilé dítě, nelze osvojit dítě počaté, dosud však nenarozené, podmínkou osvojení je „právně volné dítě“ (souhlas biologických rodičů nebo zákonného zástupce dítěte s osvojením, dvouměsíční nezájem rodičů od narození dítěte, šestiměsíční opravdový nezájem rodičů). Osvojitelé svým způsobem života zaručují, že osvojení bude ku prospěchu dítěte a společnosti (§64 zákona o rodině)

Zákon o rodině definuje dvojí způsob osvojení. V případě zrušitelného osvojení se osvojitelé se nezapisují do matriky jako rodiče, tj. v rodném listu dítěte zůstávají uvedeni původní rodiče, soud může osvojení zrušit z důležitých důvodů. Tento typ je využíván u dětí mladších jednoho roku, neboť nezrušitelné osvojení je možné pouze u dětí starších než jeden rok. Nezrušitelné osvojení znamená, že osvojitelé jsou na základě rozhodnutí soudu zapsáni v matrice místo rodičů osvojence, minimální věková hranice osvojovaného dítěte je jeden rok a tento typ osvojení nelze zrušit. Osvojení zrušitelné může být změněno v osvojení nezrušitelné, nikoliv však naopak.

Základní podmínkou pro osvojení je prospěšnost osvojení pro nezletilé dítě a pro společnost. Prospěch dítěte nelze posuzovat jen z hlediska hmotného, ale i z hlediska záruk všestranného rozvoje dítěte, a to nejen rozvoje duševního, ale i citového. Nejčastěji jsou umístovány do osvojení děti, u kterých se předpokládá méně problémový zdravotní a psychomotorický vývoj a které je možno předat do náhradní rodinné péče v raném věku za předpokladu, že vztah s původní rodinou je vyřešený.

Osvojení dětí do ciziny a z ciziny, tj. mezinárodní osvojení je možným řešením v případě, že se pro dítě nedaří najít náhradní rodinu v zemi původu. Mezinárodní osvojení je upraveno Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, kterou vypracovala a přijala Haagská konference mezinárodního práva soukromého 29. 5. 1993. V České republice vstoupila tato úmluva v platnost 1. 6. 2000 a spolu se zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, umožňuje osvojení dětí do ciziny a z ciziny. Haagská úmluva jasně stanovuje postup při osvojování dítěte do zahraničí, určuje povinnosti a kompetence jednotlivých institucí, definuje právo dítěte na přednostní osvojení v zemi svého původu, zaručuje biologickým rodičům anonymitu a zásadně vylučuje jakékoliv zisky z adopcí. Zároveň nařizuje signatářským státům, aby na svém území určily jeden ústřední orgán, který bude za osvojení dětí do zahraničí odpovědný. U nás tuto funkci zprostředkovatele plní Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí v Brně. V problematice mezinárodního osvojení je aktuálním problémem následná péče, tzn. monitorování situace dítěte, které odejde s budoucími osvojiteli do zahraničí.

Pěstounská péče

Pěstounská péče je zvláštní forma náhradní péče v rodině nebo v prostředí, které rodinu připomíná. Určena je především dětem, které ze zdravotních nebo sociálních důvodů nemohou být osvojeny. Často jde o děti starší a skupiny sourozenců.

Osoba pěstouna musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte. Dítě může být svěřeno do péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů. Pěstoun není zákonným zástupcem dítěte, ani tímto mu nevzniká příbuzenský stav mezi dítětem a pěstouny, ani s jinými pokrevními příbuznými. Pěstoun tedy nemá k dítěti rodičovskou odpovědnost, tzn. že nemůže rozhodovat v důležitých životních záležitostech dítěte. Rozhodování o nejdůležitější otázkách (např. o volbě povolání, cestování dítěte do zahraničí a s tím např. vyřízení cestovních dokladů apod.) zůstává vyhrazeno pokrevním rodičům, pokud nejsou zbaveni rodičovských práv. V případě svěřeni dítěte do této péče není zásadně vyloučen styk původních rodičů s dítětem. Je-li dítě ve věku, kdy je schopno posoudit obsah pěstounské péče, má být přihlédnuto také k jeho vyjádření.

V praxi se uplatňují dva typy pěstounské péče - individuální a skupinová. Individuální probíhá v běžném rodinném prostředí, skupinová v tzv. zařízeních pro výkon pěstounské péče nebo v SOS dětských vesničkách.

Velmi palčivým problémem je v dnešní době neúměrná délka soudních řízení, tedy i řízení o pěstounské péči a osvojení. I když dítě pobývá povinně u osvojitelů i pěstounů minimálně po dobu tří měsíců, a o tzv. předadopční, popř. předpěstounské péči rozhoduje orgán sociálně právní ochrany dětí, mnohdy se stane, že během této doby soud o osvojení, popřípadě pěstounské péči nerozhodne. V případě, že dítě zůstane u budoucích pěstounů nebo osvojitelů, zůstává u nich de facto bez právního titulu. Většinou se tento stav řeší formou dlouhodobých propustek u dětí s nařízenou ústavní výchovou. Po tuto dobu je nový svazek sledován a hodnocen sociální pracovníci v místě bydliště, praktickým lékařem pro děti a dorost a měl by být sledován pediatrem a psychologem příslušného zařízení z něhož dítě přichází. V případě zjištění závažných nedostatků týkající se péče o dítě, může být tento svazek zrušen.

Veřejný ochránce práv při šetření podnětů často shledá pochybení OSPOD, které spočívá v upřednostnění ústavní péče před péčí pěstounskou, zejména u rodinných příslušníků, kteří mají zájem a jsou schopni zajistit dítěti péči. Úřad argumentuje tím, že pěstounská péče, většinou prarodičů, není možná, neboť úřad nezprostředkovává pěstounskou péči v případě, že podala návrh na svěřeni dítěte osoba blízká nebo příbuzná (ustanovení § 20 odst. 3 písm. b) ZoSPOD). Obecní úřad obce s rozšířenou působností však může rozhodnout o svěřeni dítěte do péče zájemců o pěstounskou péči i bez oznámení krajského úřadu či MPSV o vhodnosti žadatelů, pokud jsou splněny ostatní podmínky ZoSPOD a zákona o rodině. Metodický pokyn MPSV stanoví, že odmítnutí pěstounské péče prarodičů, resp. Zamítavé rozhodnutí o předpěstounské péči prarodičů, je porušením platné legislativy na daném úseku. (Metodika MPSV z listopadu 2006: ...Pro účely rozhodování o svěřeni dítěte do předpěstounské péče se osobou blízkou dítěti nebo jeho rodině ve smyslu § 20 odst. 3 písm. b) ZoSPOD rozumí zejména osoby odpovídající definici osoby blízké podle § 116 o.z. Osobami blízkými jsou podle této definice vedle příbuzných rovněž osoby v poměru rodinném nebo obdobném za předpokladu, že mezi těmito osobami objektivně existují tak intenzivní vztahy, že by újmu, kterou by utrpěla jedna z těchto osob, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní.... Podstatné je, že za osobu blízkou je třeba považovat osobu, která byla blízká dítěti nebo jeho rodině již před tím, než nastaly důvody pro svěřeni dítěte do pěstounské, respektive předpěstounské péče, tj. zpravidla v době před umístěním dítěte do ústavního zařízení nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.) Problémem ovšem je, že soud často zamítne návrh prarodičů na pěstounskou péči a rozhodne o svěřeni dítěte podle § 45 zákona o rodině, (jiná fyzická osoba), čímž nevznikne nárok na dávky pěstounské péče.

Styk rodičů a dítěte umístěného v pěstounské rodině

Veřejný ochránce práv se setkává při šetření podnětů s tím, že pěstounská rodina neumožňuje dítěti styk s rodiči, popř. širší biologickou rodinou, ačkoliv rodina zájem být v kontaktu s dítětem má. V případě, že je dítě umístěné v pěstounské péči, má právo na styk a kontakt s rodiči. OSPOD je povinen svou součinností zajistit kontakt dítěte s rodiči, při případných neshodách mezi rodiči a pěstouny má být nápomocen při zprostředkování dohody ohledně styku s dítětem. Styk dítěte s rodiči může omezit a zakázat pouze soud. Jestliže je to nutné v zájmu dítěte, soud styk dítěte s rodiči omezí nebo jej i zakáže. OSPOD, jako kolizní opatrovník nezletilého dítěte může podat soudu návrh na omezení, popř. zákaz styku. Je však nepřijatelné a proti etice sociální práce, aby OSPOD podporoval přesvědčení pěstounů o nevhodnosti styku dítěte s rodičem, popř. aby byl nečinný v případě neshody mezi pěstouny a rodiči. Jestliže rodiče o styk zájem nejeví, je nutno pečlivě zvážit, zda-li styk vůbec iniciovat.

Dítě má právo formulovat své vlastní názory a tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se ho dotýkají, a to v nepřítomnosti a bez vědomí rodičů, popř. osob odpovědných za jeho výchovu. Názorům dítěte se musí věnovat patřičná pozornost a je-li to třeba a účelné, vyjádření dítěte využívat v řízeních o výchově a výživě. Dále má dítě právo obdržet všechny potřebné informace o skutečnostech, které se ho dotýkají, má právo se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů, která se týkají jeho osoby, vždy s ohledem na jeho rozumovou vyspělost. (Úmluva o právech dítěte - čl. 12 - Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství. Ustanovení § 8 zákona č. 359/1999Sb., o sociálně právní ochraně dětí.) Jestliže dítě odmítá styk s rodiči, OSPOD by měl individuálně posoudit důvody odmítání a poté pečlivě zvážit konkrétní úpravu, resp. další postup.

Zvláštní forma pěstounské péče

Pěstounská péče na přechodnou dobu je určena pro děti, které nemohou po určitou dobu žít, resp. zůstat z velmi vážných důvodů ve vlastní rodině, biologické rodině. O děti pak pečují speciálně školení pěstouni, kteří mají za povinnost pracovat s biologickými rodiči na vytváření takových podmínek, které umožní návrat dítěte zpět do rodiny, popř. jeho umístění do rodiny náhradní. Mezi pěstounskou rodinou a OSPOD je uzavřena smlouva o typu a délce péče o nezletilé děti, rodina je proškolená a úzce spolupracuje s odborníky. Jedná se o novou formu NRP, která klade na budoucí pěstouny velké nároky ohledně výchovných zkušeností, ale i jejich finančního zajištění po dobu, po kterou nebude v rodině žádné dítě.

Příklad z činnosti VOP: Veřejný ochránce práv navrhl, aby byli sourozenci (dvojčata - chlapec a dívka) na přechodnou dobu umístěni do pečlivě vybrané a připravené pěstounské rodiny. V podstatě se jednalo o pomoc biologické rodině na přechodnou dobu, než se vyřeší problémy, v daném případě vleklé vztahové krize a odmítání jednoho rodiče, matky, vlastními dětmi. Rodičům sourozenců by byla nařízena terapie a rodiče by děti navštěvovali. Děti v novém, neutrálním prostředí by alespoň poznaly, resp. po přechodnou dobu žily v prostředí, ve kterém se rodiče navzájem nenapadali, kde by nebyli dlouhodobě ovlivňováni proti druhému rodiči. Prostředí, kde se rodiče navzájem napadají a neváží si jeden druhého, je pro děti škodlivé a v konečném důsledku se může negativně odrazit v jejich dalším psychickém vývoji, což bylo odrazem jejich chování k matce. Bohužel se v okrese Bruntál dle sdělení KÚ a MěÚ taková pěstounská rodina nevyskytuje.

Poručenství

Tento staronový institut vnesla do právní úpravy novela zákona o rodině z roku 1998. Poručenství do značné míry může plnit funkci náhradní rodinné výchovy, i když hlavním společenským účelem tohoto institutu je ochrana nezletilého dítěte pro jeho specifické postavení, kdy nemá plnou způsobilost k právním úkonům s ohledem na svůj věk. Soud (příslušný je okresní soud v místě, kde má dítě bydliště) ustanoví dítěti poručníka v případě, kdy: rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, byl pozastaven výkon jejich rodičovské zodpovědnosti nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu (a proto nejsou nositeli rodičovské zodpovědnosti). Poručník bude dítě vychovávat, zastupovat a spravovat jeho záležitosti místo rodičů. Vykonává tak všechna práva a povinnosti, která jinak náleží rodičům. Jde tedy vlastně o výkon rodičovské zodpovědnosti. Mezi poručníkem a dítětem však ze zákona nevzniká takový poměr, jaký je mezi rodiči a dítětem (jako je tomu např. u osvojení). Poručník nemá k dítěti vyživovací povinnost a je pod pravidelným dohledem soudu. Tomu je také povinen podávat zprávy o osobě poručenice, zpravidla v ročních intervalech. Jakékoli rozhodnutí poručníka v podstatné věci týkající se dítěte vyžaduje schválení soudem. Touto podstatnou věcí je třeba rozumět zejména vzdělávání poručenice, tedy přípravu na budoucí povolání, souhlas k lékařskému zákroku, který není neodkladný, dlouhodobější vycestování poručenice do zahraničí, a samozřejmě otázky nakládání s majetkem poručenice. Pokud by poručník rozhodl bez schválení soudu, je toto rozhodnutí neplatné. Soud může svým rozhodnutím záměr poručníka schválit nebo zamítnout, nemůže jej však změnit, rozšiřovat či omezovat. Poručník se může proti zamítnutí odvolat. Po skončení poručenství je poručník povinen do dvou měsíců předložit soudu závěrečný účet. Zákon o rodině dále upřesňuje osobu, která je v konkrétním případě ustanovována za poručníka. Přednost se dává zásadně osobě fyzické, a to v první řadě tomu, koho doporučili rodiče (nesmí to být ale v rozporu se zájmem dítěte). Nebyl-li nikdo takto doporučen, soud ustanoví někoho z příbuzných a nebo osob blízkých dítěti nebo jeho rodině. Dále se výběr vhodné osoby může provést z evidence žadatelů o osvojení nebo pěstounskou péči. Přičemž poručníky nezletilého dítěte mohou být ustanoveni i manželé. Až tehdy, nemůže-li být poručníkem ustanovena fyzická osoba, ustanoví soud poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí. Osobní péče o dítě sice není nutnou součástí institutu poručenství (dítě např. může mít nařízenou ústavní výchovu, pěstounskou péči apod.), pokud však poručník péči o dítě osobně vykonává, považuje se z důvodu vyplácení dávek státní sociální podpory za pěstouna a má tak nárok na stejné hmotné zabezpečení, jako by šlo o pěstounskou péči. Poručenství zaniká ze zákona, jakmile poručenec dosáhne zletilosti. Není tu třeba zvláštního rozhodnutí soudu.

Porovnání institutu poručenství z hlediska práv a povinností poručníka ve vztahu k ostatním druhům náhradní rodinné výchovy- poručenství je zjednodušeně o něco „nadřazeno“ pěstounské péči, kdy poručník na rozdíl od pěstouna je zákonným zástupcem dítěte. To sebou nese i výhody vyloučení možného rizika zásahů biologického rodiče dítěte. Poručník však nedosahuje postavení osvojitele. Zatímco při rozhodování o podstatných záležitostech dítěte pěstoun žádá o souhlas biologického rodiče, poručník soud, tak osvojitel rozhoduje sám a nepotřebuje svolení nikoho jiného.

Příklad z činnosti VOP: Aby se předešlo nařízení ústavní výchovy (v případě, že zákonný zástupce dítěte, v daném případě matka, je omezen ve způsobilostech k právním úkonům, podle zákona o rodině tedy není nositelem rodičovské zodpovědnosti), navrhol VOP, aby se rodinní příslušníci – bratr, popř. netař matky nezletilé stali poručníkem, s čímž OSPOD nesouhlasil. Případnou pěstounskou péči rodinní příslušníci odmítli. OSPOD trval na osobní

péči poručníka, kterou ovšem byla schopna zajistit matka nezletilé za pomoci rodinných příslušníků. Přes počáteční nesouhlas orgánu sociálně právní ochrany dětí se OSPOD a rodinní příslušníci dohodli, že poručníkem nezletilé bude neteř matky.

Velmi často však není možno dítě z různých důvodů umístit do náhradní rodinné péče, takže je svěřeno do péče ústavní, tedy kolektivního výchovného zařízení. V tom případě není dítě svěřeno jedné konkrétní osobě, ale do péče instituce. Dálkovým opatrovníkem dítěte se potom stává příslušná sociální pracovnice, která však při množství jí svěřených dětí nemůže nahradit ani výchovu individuální, ani citovou stránku.

Hostitelská péče

Termín hostitelská péče naše legislativa nezná, v praxi je však možné se s ní setkat. Jedná se o péči, kdy jednotlivec nebo pár udržuje kontakt s dítětem nebo mladým člověkem, který vyrůstá v dětském domově. Dítě rodinu (nebo jednotlivce) navštěvuje a tráví s ní čas, nejčastěji v době víkendů nebo prázdnin. Nevzniká mezi nimi žádný právní vztah. Hostitelská péče není v odborné veřejnosti jednoznačně přijímaná. Na jedné straně umožňuje dítěti, které vyrůstá v ústavním zařízení, zažívat život v běžném rodinném prostředí, na straně druhé však může přinášet dítěti další zklamání vzhledem k její nezávaznosti a nedostatečnému právnímu ošetření. V současné době se postupuje podle [zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí](#) § 30 (*Ústavní zařízení může jen po předchozím písemném souhlasu obecního úřadu obce s rozšířenou působností povolit dítěti, kterému byla nařízena ústavní výchova, dočasný pobyt u rodičů, popřípadě jiných fyzických osob, a to nejvýše v rozsahu 14 kalendářních dnů při jednom pobytu. Tato doba může být prodloužena na základě písemného souhlasu okresního úřadu. Bylo-li dítě v takovém ústavním zařízení na základě žádosti rodičů nebo jiných zákonných zástupců, je možno povolit takový pobyt u jiných fyzických osob jen po předchozím písemném souhlasu rodičů nebo jiných zákonných zástupců, pokud získání tohoto souhlasu nebrání vážná překážka.*) V žádném zákoně není upraveno, jaké podmínky by výše jmenovaná 'jiná fyzická osoba' měla splňovat. Většina orgánů sociálně právní ochrany dětí však vyžaduje shodné prověření žadatelů jako u osvojení či pěstounské péče.

Rozdíly ve formách NRP

Osvojení

- svazek osob, které nabývají práv a povinností jako rodiče a děti
- zanikají veškeré povinnosti a práva, i vztahy dítěte k biologické rodině
- vznik nových příbuzenských svazků
- mezi osvojitelem a osvojencem nesmí být příbuzenský vztah v pokolení přímém (prarodiče a vnuci) nebo vztah sourozenců
- osvojení zrušitelné může být změněno v osvojení nezrušitelné, nikoliv naopak

Pěstounská péče

- pěstouni nezískávají práva a povinnosti jako mají rodiče a děti
- biologičtí rodiče rozhodují o podstatných věcech týkajících se dětí
- probíhá styk dětí s biologickými rodiči (pokud soud styk nezakáže nebo neomezí)
- mezi pěstounem a dítětem může být příbuzenský vztah (např. prarodič a vnuk)
- PP je placená státem
- PP zaniká zletilostí

Shodné znaky ve formách NRP

Osvojení

- obecní úřad obce s rozšířenou působností vede o dětech vhodných k osvojení (obdobně jako o potenciálních osvojitelích) spisovou dokumentaci,
- zprostředkování osvojení zajišťují krajské úřady a MPSV,
- o předadopčnické péči rozhoduje příslušný úřad
- v předadopčnické péči je nový svazek sledován a hodnocen (OSPOD, dětský lékař, psycholog příslušného zařízení z něhož dítě přichází)
- o osvojení rozhoduje pouze soud
- o zániku zrušitelného osvojení rozhoduje pouze soud

Pěstounská péče

- obecní úřad obce s rozšířenou působností vede o dětech vhodných k PP (obdobně jako o potenciálních pěstounech) spisovou dokumentaci,
- zprostředkování pěstounské péče zajišťují krajské úřady a MPSV,
- o předpěstounské péči rozhoduje příslušný úřad,
- v předpěstounské péči je nový svazek sledován a hodnocen (OSPOD, dětský lékař, psychologem příslušného zařízení z něhož dítě přichází),
- o pěstounské péči rozhoduje pouze soud,
- o zániku pěstounské péče rozhoduje pouze soud.

Význam biologické rodiny dítěte

Vztah s biologickým rodičem má pro každého člověka zásadní význam. Každý člověk chce vědět odkud pochází, kdo byli jeho rodiče, touží po tom, aby to byli dobří a úctyhodní lidé. Každý člověk touží být svými biologickými rodiči přijat, milován a je tragické, když děti od svých rodičů zažívají opak. Ovšem to není zdaleka problém jen opuštěných dětí. Absolutní většina biologických rodičů, kteří se o své dítě nechtějí, nemohou nebo neumí starat, má nějakým způsobem k dítěti pozitivní vztah. Podpora bezpečného a pozitivního kontaktu dítěte s biologickou rodinou je pro dítě vždy zásadní kvůli vědomí vlastním identity (dítě ví, kdo je a má o sobě a svém původu kladný obraz). V péči o opuštěné děti tato potřeba přináší

nutnost odborného a pečlivého prošetření rodinné situace a následné využití všech jejích silných stránek. Pokud je návrat do bezpečné a pozitivní rodiny možný, je to vždy žádoucí. Pokud je možný alespoň pozitivní bezpečný kontakt s dítětem v PP, je to vždy žádoucí a dobré! Dítě má potřebu vědět, kdo jsou jeho biologičtí rodiče, a pokud to je možné, žít s nimi nebo s nimi být v kontaktu. Pěstounství je podporovaná činnost lidí, kteří se o děti starají doma, ale nevlastní je. Podpora státu je finanční, odborná, supervizní. Děti a náhradní rodiny mají dostupné odborné poradenství a terapii.

NRP a práva dítěte se řídí těmito právními předpisy

- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, v platném znění (nová úprava vydaná pod zák. č. 134/2006 Sb. platná od 1. 6. 2006)
- zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění
- zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění
- sdělení č. 43/2000 Sb.m.s., Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení (přijata dne 29. května 1993 v Haagu)
- sdělení č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte (přijata dne 20. listopadu 1989 v New Yorku)
- usnesení č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, v platném znění (je součástí zákona č. 1/1993 Sb., Ústava ČR v platném znění)
- zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, v platném znění

Dítě a NRP

- zvolení nejvhodnější formy NRP pro to které konkrétní dítě. Musíme mít vždy na zřeteli zájem dítěte, a proto vybíráme pro dítě vhodné rodiče a nikoliv naopak.
- žadatelé o NRP by měli být vždy plně informováni o zdravotním stavu dítěte a měli by být seznámeni s případnými riziky do budoucna. Tyto informace je potřeba sdělovat velmi citlivě, rodinu nezraňovat a s rodinou vést dialog než vlastní monolog.
- stát má optimálním způsobem zajistit potřeby dětí tam, kde se nezdařila sanace vlastní biologické rodiny, u dětí opuštěných, nalezených, osiřelých a nechtěných.
- je-li dítě svěřeno do PP ve věku, kdy je schopno posoudit její obsah, má být také zajištěno jeho vyjádření
- dítě má právo na styk s biologickými rodiči, nebrání-li tomu rozhodnutí soudu (pouze soud může zakázat styk rodičů a dítěte, popř. jej omezit).

Rozdělení podnětů pro veřejného ochránce práv podle obsahu

Do působnosti ochránce spadá postup orgánu sociálně právní ochrany dětí při výkonu sociálně právní ochrany a kolizního opatrovníka nezletilých, naopak veřejný ochránce práv nepůsobí při postupu soudu v opatrovnickém řízení, rozhodování o náhradní rodinné péči, stanování výživného, rozvodovém řízení, majetkovém vypořádání, popření otcovství, apod.

Obsah podnětů v působnosti ochránce v oblasti NRP

- nařízení ústavní výchovy u nezletilých dětí
- upřednostnění NRP před péčí rodinných příslušníků
- pěstounská rodina a problémy při uskutečnění styku dítěte a biologických rodičů
- podjatost OSPOD vůči biologickým rodičům a stranění pěstounům
- nečinnost OSPOD při rozhodování o typu NRP

Pochybení zjištěná při šetření VOP

- nedostatečné vyhodnocení skutečností rozhodných pro zprostředkování NRP
- výběr žadatelů – možné upřednostnění na úkor jiných
- rychlost zprostředkování NRP
- nerespektování práva dítěte na rodinu
- nečinnost OSPOD při výkonu sociálně právní ochrany a kolizního opatrovníka nezletilých
- předjímání OSPOD o umístitelnosti dítěte do NRP
- nerespektování práva dítěte na styk s rodiči pěstounskou rodinou, ve které je dítě umístěno
- absence sociální práce s rodinou před podáním návrhu na předběžné opatření
- nedostatečné prošetření poměrů před podáním návrhu na vydání předběžného opatření podle ust. § 76a). o.s.ř.

Dětský domov – náhradní forma péče o dítě (současný stav a výhled do budoucna)

Přednášející:
Mgr. Květoslava Solaříková
ředitelka Dětského domova v Mikulově

Úvod

Děkuji za pozvání a musím říci, že si jej velmi cením. Zájem o spolupráci ze strany Sdružení pěstounských rodin jsem vždy cítila a z celé řady kontaktů a společných akcí je zřejmé, že všichni máme společný zájem, připravit opuštěným dětem co nejšťastnější život.

Vaše pozvání je pro mne také známkou ochoty vyslechnout si názor pracovníků zařízení ústavní výchovy. Obzvláště si toho cením v době, kdy do nás média buší ze všech stran, a to mnohdy na objednávku různých občanských sdružení, která si kladou bohužel cíl: umístit co nejvíce dětí v rodinách, ale volí k tomu občas prostředky, jimiž poškozují děti i pracovníky dětských domovů. Zaměstnanci domovů vykonávají obětavou a náročnou práci – pomáhají potřebným dětem, dětem, které byly ve své vlastní rodině týrané, zanedbávané a často krutě zneužívané.

Na to, že dítě patří do rodiny, samozřejmě lidé velmi dobře slyší. Média propagátorům této myšlenky vycházejí vstříc a přitom veřejnosti předkládají obraz dětských domovů jako institucí s kasárenským režimem, mřížemi na oknech, institucí, které rozděluje sourozenecké skupiny a odkud se zletilí mladí lidé vydávají rovnou na kriminální dráhu. K tomu mnohdy využívají polopravd a smyšlenek.

Dítě a rodina

Zázemí fungující rodiny je pro děti nenahraditelné. Ví to každý soudný člověk, tedy i pracovníci dětských domovů. Mimo jiné o tom svědčí i fakt, že řada zaměstnanců má také děti v pěstounské péči.

Nelze očekávat, že by nějaká instituce mohla rodinu plnohodnotně nahradit. Mnohdy ovšem rádobý péče rodičů znamená pro dítě bezprostřední ohrožení a naopak odloučení od nich záchranu. Rozhodně nemohu potvrdit, že by prostředí školského Dětského domova děti citově deprivovalo. Naopak mnohým z nich se teprve tady dostane dobrého slova, pohlázení, bezpečného zázemí. Sem přicházejí děti citově deprivované nefunkční rodinou zanedbávající jejich péči. Neznáme například problém s adaptací. Dítě u nás převezme laskavá teta, dostane se mu uspokojení základních životních potřeb, najde zde naslouchající kamarády, čeká ho spousta aktivit a zajímavých činností, které mu dají zapomenout na trápení, které prožilo. Do dětského domova školského typu jen zřídka přichází dítě samotné, zpravidla jsou to celé sourozenecké skupiny. O nejmladší děti, kterým by se mohlo stýskat, pečují starší sourozenci.

Pro další pobyt dítěte je typické, že špatné vzpomínky začínají pomalu odeznívat. Děti zapomínají na všechno zlé, co v rodině zažily, věří, že se situace změní a doma bude vše v pořádku. Obraz rodičů přetváří především jejich touha po milující mámě a tátovi. My si o rodičích svých svěřenců nemusíme myslet nic pozitivního, přesto se snažíme v myslích dětí vytvářet jejich dobrý obraz. Haněním původní rodiny bychom je jen ranili. Děti si rodiče idealizují, touží po nich a milují je, přestože kontakt s nimi přináší často zklamání.

Všichni máme své kořeny. Každý zná svou mámu, tátu, babičku, dědečka, v rodině se vypráví o tom, kdo je komu podobný, kdo co v rodině dokázal, po kom zdědil vlastnosti, kdo po kom je. Je s podivem, jak právě děti žijící mimo rodinu, tyto skutečnosti intenzivně vnímají, často se jimi zabírají a nakolik jsou pro ně důležité.

Do domovů přichází také řada dětí z neúspěšné pěstounské péče a své biologické rodiče často nepoznaly. Začnou-li po nich intenzivně pátrat, jsou překvapené, že jim v tom nikdo nebrání. Máme případy, že děti teprve v domově naváží kontakt s biologickými rodinami, se sourozenci, které nepoznaly a existují i případy, kdy se mladý člověk po dovršení zletilosti do své biologické rodiny vrátí.

V žádném případě ovšem nemohu souhlasit s dnes tak často propagovaným názorem, že i špatná rodina je lepší než ústav. To nechť zastánci tohoto názoru vysvětlí týranému a zneužívanému dítěti. Žádné dítě nebude v ústavu věčně a jaký vztah si k rodině vytvoří necháme jen a jen na něm.

Dítě v prostředí dětského domova

Žádná instituce nemůže dítěti plnohodnotně nahradit rodinu, žádná teta a strejda z povolání nahradit mámu a tátu. Pracovníci se ale všemožně snaží přiblížit prostředí domova dobře fungující domácnosti.

Asi zde nemusím popisovat činnost dětských domovů. Myslím, že je známo, že dnešní dětské domovy fungují jako domovy rodinného typu, kde šest až osm dětí žije v samostatném bytě, kde mají své pokoje, obývací pokoj, kuchyň a sociální zařízení, dostatek soukromí a intimity. Účastní se na všech domácích pracích, tj. vaří, perou, uklízejí, chodí na nákupy, jsou cíleně vedené k samostatnosti a zařazení do praktického života. V rodinné skupině se střídají dvě tety, v ideálním případě teta a strýc, z nichž každý má v péči „své“ čtyři děti.

Školské domovy jsou domovy pro děti od tří do osmnácti let. Řada lidí si představuje, že k nám dítě ve třech letech nastoupí a v osmnácti odejde, což je ovšem zásadní omyl. Průměrný věk dítěte přicházejícího do dětského domova devět až deset let a nezřídka k nám přichází děti čtrnácti, patnácti i šestnáctileté. Děti tříletých je naprosté minimum a vždy jsou členy sourozenecké skupiny. Rozhodně se nestává, že by kojenecké ústavy automaticky předávaly děti po dovršení tří let do dětského domova. Z kojeneckých ústavů se drtivá většina dětí se vrací do svých biologických rodin nebo odcházejí do adopce či pěstounské péče.

Jedním z mýtů kolujících o dětských domovech je rozdělování sourozeneckých skupin. Skutečnost je přesně opačná. V dětských domovech je vždy snaha umístit sourozence do jedné rodinné skupiny. Ve výjimečných případech, není-li v domově dostatečný počet volných míst v jedné skupině, rozdělit se musí, ale pouze na nejkratší možnou dobu. Po uvolnění místa se okamžitě přemísťují do stejného domova. Sourozenecké vztahy jsou pro děti v ústavní péči velmi důležité, poněvadž jsou intenzivnější než v rodině, navíc jsou sourozenci oproti dětem, jež v domově sourozence nemají, zvýhodněni.

Dětské domovy v žádném případě nejsou pro výchovu dětí ideálem. Také v nich nikdo děti neoprávněně nadržuje. Pokud se pro dítě naskytne možnost umístění do pěstounské péče, vždy ji podporujeme, ale podaří se to jen velmi zřídka. Snahu umístit dítě v rodině blokuje jejich biologičtí rodiče. Ti musí dát k umístění dítěte do pěstounské péče souhlas, nebo musí být dítě právně volné, což znamená, že o něj rodiče dlouhodobě neprojeví zájem. A takové děti v dětských domovech téměř nejsou. Rodiče „zájem“ projevují, i když bychom někdy byli raději, kdyby ho neprojevovali. Na druhé straně před dveřmi domovů pěstouni rozhodně fronty nestojí. Zájemce o pětičlennou romskou rodinku či patnáctiletého drogového experimentátora jsem ještě nepotkala. Požadavky jsou na děti malé, našeho etnika, pokud možno zdravé a alespoň průměrně inteligentní. Plně to chápu, ale děti, které by tyto požadavky splňovaly, se v domovech téměř nevyskytují, a proto jich do pěstounské péče odchází jen minimum. V žádném případě není důvodem neumístování dětí do náhradní rodinné péče, jak také tvrdí některá média, jištění si pracovních míst ze strany zaměstnanců domovů.

V současné době také přichází některá občanská sdružení s alternativami náhradní rodinné péče, aby děti nemusely do dětských domovů. Lepší variantou nakonec jsou jen další ústavy, mnohdy monstrózní zařízení. Myslím, že dětem je naprosto jedno, jestli se jejich domov jmenuje jako australské zvířátko (byly by nejraději, kdyby se nejmenoval nijak) nebo jestli se tam tety střídají po týdně či po třech dnech a v jakém pracovním právním vztahu k zařízení jsou. Vždy bude nejdůležitější to, zda tu budou pracovat lidé, kterým na dítěti

záleží, dokáží mu projevit lásku a přízeň, vyjít vstříc jeho potřebám. Už to zde několikrát padlo, ale mámu a tátu jim stejně žádné zařízení nenahradí.

Další navrhovanou formou náhradní rodinné péče je krátkodobé umístění v pěstounské péči profesionální rodiny. Nakolik by takoví rodiče museli být profesionály, aby mezi nimi a dítětem nevznikly citové vazby, je otázkou. Vztahy samozřejmě vznikají i v dětském domově a dobře vím, jak kruté může být rozloučení s tetou, na kterou si dítě zvyklo.

V zahraničí je běžné, že děti, než dospějí, projdou několika rodinami. I to prý je lepší než ústavní výchova. Tvrdí to Petra Vrtbovská z NATAMY (Reflex 1/2006). Takové dítě může skončit už jen v péči psychiatrů. V každém dětském domově mají výchovní pracovníci zkušenost s dítětem vráceným z pěstounské péče. „Vlastní rodina mě nechtěla, teď mě nechťejí pěstouni. Jsem špatný, jsem zlý... Proč to tak je?“

Důsledkem je snížené sebevědomí a zároveň boj proti zlému světu, který ho nechce, doprovázený agresivitou a dalšími negativními projevy, kterými dítě chce na sebe upozornit.

Vůbec nejsem přesvědčená, že péči o opuštěné, týrané, zanedbávané a jinak ohrožené děti vyřeší jakási všespasitelná transformace systému péče. Důvody, které vedly k umístění dítěte do ústavní péče tím neodstraníme. Jsem člověk s dlouholetou praxí a zamýšlím se nad konkrétními případy dětí. Nedovedu si představit, jak sloučení resortů dětem pomůže. Stanou se z alkoholiků starostliví otcové, z kuplířek prodávajících své děti milující matky, z bezdomovců pracující občané pečující o své děti, přestanou psychopatičtí rodiče své děti týrat a zneužívat?

V současnosti se často hovoří o sanaci rodiny. Je ale vůbec v našich silách těmto rodinám pomoci? V dětských domovech je skutečně řada dětí umístěna z tzv. sociálních důvodů. Většinou to znamená, že rodiče nepracují, nemají kde bydlet. Poměrně častým jevem je, že obec rodině pomůže, byt přidělí, ale než se začne řešit návrat dětí, do bytu se nastěhují další členové rodiny a děti se opět nemají kam vrátit. To jsou případy typické pro romské rodiny.

Odchod dětí do praktického života

Skutečně rizikovým obdobím pro dítě z dětského domova je přechod do samostatného života. Domovy jsou kritizovány za to, že děti neumí na samostatný život připravit, nenaučí je například hospodařit s penězi, ale uměli jsme to my? A umí to naše děti? Kdo z nás řekl svému osmnáctiletému dítěti, aby si sbalilo své věci, opustilo domov a začalo se samo o sebe starat? I když čas dozraje a dítě se osamostatní, pořád jsme tady, abychom mu pomohli, otevřeli mu dveře a náruč, někdy též peněženku, když bude nejhůř. Schopnost osamostatnit se je přímo úměrná mentálním schopnostem. Dítě, které vystuduje nebo se vyučí, většinou překoná počáteční problémy a do života se zařadí. V dětských domovech je ovšem nemalý počet dětí s mentálním handicapem a jejich osamostatnění je problematické. Zpravidla jsou absolventy pomocných a zvláštních škol, někteří se sice vyučí v méně náročném učebním oboru, ale na trhu práce uplatnění většinou nenajdou, zůstávají na sociálních dávkách a jsou snadno zneužitelní.

V přípravě na praktický život využíváme nabídky občanských sdružení a nadací, které se zaměřují na teoretickou i praktickou přípravu pro samostatný život. Přípravují různé, a také různě kvalitní programy, kde se děti zpravidla na víkendových akcích učí řadu důležitých dovedností. Jiné organizace zase podporují rozvoj talentu a nadání dětí. Motivují děti k činnosti soutěžemi, společnými akcemi, setkáními. Tyto nabídky využívají i pěstounské rodiny a věřím, že jejich pomoc oceňují stejně. Ze všech dětí nebudou sportovci či umělci, ale naučí se smysluplně trávit volný čas, vnímat a prožívat pocity, pro které tady umění je. Za tuto jsme pomoc velmi vděční. Byly doby, kdy jsme si se svými nápady, umem i materiálními prostředky museli vystačit sami.

Trestná činnost dětí

V roce 2006 se i náš domov zúčastnil výzkumu pro Ministerstvo vnitra ČR, který měl dokázat, že brány ústavních zařízení opouštějí lidé mířící rovnou na kriminální dráhu. Trošku se tady smísily „hrušky s jabkama“, jak se u nás říká. Statistika se týkala dětí z dětských domovů stejně jako dětí z Dětských diagnostických ústavů a dětských domovů se školou a výchovných ústavů, ale do těchto zařízení přece přicházejí děti právě proto, že se dopouštějí trestné činnosti.

Kdybych se měla vrátit k údajům, kterými do výzkumu přispěl Dětský domov v Mikulově, vypadalo by to následovně: v letech 1995 až 2005, kterých se výzkum týkal, odešlo šestnáct dětí. Všechny žijí spořádaným životem, pracují, mají ubytování, vychovávají své děti. Pouze u jedné dívky nevíme kde a jak žije. Ostatní k nám jezdí, obracejí se k nám o pomoc, účastní se společných setkání a vzájemně si pomáhají.

Trestná činnost dětí v ústavech a po odchodu z nich je přímo úměrná věku dítěte při nástupu do zařízení. Z patnáctiletého záškoláka, zlodějčka, drogového experimentátora, mladistvého, který svůj volný čas trávil v závadné partě se morálně bezúhonný člověk vychovává opravdu jen ztěží. Snad každý, kdo o výchově něco ví, pochopí, že v těchto případech je již naše úsilí zpravidla marné.

Zkušenosti ze zahraničí

Česko prý drží smutné prvenství v počtu dětí v ústavní výchově v Evropě. Nemohu to vyvrátit ani potvrdit, poněvadž nemám k dispozici podklady, o které bych se mohla opřít. Nevěřím ale, že by v ostatních zemích Evropy neměli podobné problémy, tj. zanedbávání péče, týrání apod. Někde dětské domovy existují. Navštívila jsem jich několik v Rakousku a Německu. Práce s dětmi se zde příliš neliší od domovů u nás. V době, kdy jsem je měla možnost vidět, byly možná lépe materiálně vybavené než ty naše, ale na to si dnes ani u nás nemůžeme stěžovat. Jinde se sází na pěstounskou péči. Moje zkušenosti jsou tak mizivé, že bych si nedovolila systémy srovnávat, ani jakkoliv soudit. Dovolím si proto, se svolením autorky, uvést názor Jitky Pallasové, kterým se vloni zapojila do diskuse, již na svém webu rozvinula LLP. Jitka Pallasová žije třicet let ve Švédsku, kde pracuje jako dětská psychologka a psychoterapeutka, má dlouholetou zkušenost se supervizí pěstounů a umisťováním dětí do náhradních rodin. V ČR je v kontaktu se soukromým Dětským domovem v Korkyni, kde pracuje jako supervizorka vychovatelů. Ve Švédsku dnes neexistuje instituce dětských domovů. Náhradní péče je převážně pěstounská a pěstounství je jak profesionální, tak dobrovolné. Neustále se pracuje s metodami vybírání a hodnocení pěstounů, jakož i s jejich vzděláváním. Nic není dokonalé a záleží hodně na kvalitě místních sociálních pracovníků. Týrání či zneužívání svěřených dětí se podle mě nikdy nedá zcela zamezit, proto se provádí pravidelné návštěvy, pohovory s dětmi, různé formy vzdělávání pěstounů a supervize, které jsou nápomocné v rámci nutné kontroly. Dnešní situace je ale i zde víceméně neudržitelná. Pěstounů je nedostatek, a tak děti často uvíznou v jakýchsi léčebnách, kam nepatří nebo se stěhují mezi různými profesionálními rodinami. Zkrátka je třeba vymyslet nové formy. Myslím, že je mnoho důvodů přemýšlet nad institucí dětských domovů. Zkušenosti z naší republiky mě přesvědčily, že není důvod tuto formu zatracovat, ale naopak rozvíjet. Dokonce si myslím, že v mnohých životních situacích dětem domov vyhovuje z různých důvodů více než intimita rodiny. Z tohoto hlediska je zajímavé šetření, které si švédská vláda před několika lety objednala podle vzoru vlády norské se zadáním: jak se dnes daří dospělým, kteří byli umístěni v náhradních výchovných zařízeních od poválečných až do 80. let. Zatím byla zveřejněna jen část výsledků, z nichž jasně vyplývá, že ty děti, které byly zneužívané, týrané, či jim bylo jinak ubližováno, se mnohem snáz dovolaly nápravy v tehdejších dětských

domovech než u pěstounů. V dětských domovech bylo vždycky víc páru očí, jak dětských, tak dospělých. Nechtějme tedy změnu za každou cenu. V naší činnosti můžeme ideál stále jen hledat a přibližovat se mu, nikdy ho ale nemůžeme dosáhnout, protože ideálem je pouze milující, fungující rodina.

Výhled do budoucnosti

Podle mého soudu nespočívá nejlepší cesta v budování dalších dětských domovů, Klokánků (ten poslední má snad mít 60 míst?), či jiných velkokapacitních zařízení. V ČR vznikly nebo se transformovaly ze státních soukromé dětské domovy. Formy práce s dětmi jsou různé.

Mně se velmi líbí systém práce v Dětské domově Markéta v Holicích. Soukromý domov vznikl jako o.p.s. z iniciativy manželů Ochových, kteří měli svoje dvě děti a další dvě v pěstounské péči. Uvažovali o přijetí dalšího dítěte a zamýšleli se nad tím, jak umožnit pobyt ve fungující rodině dětem, které nemohou do adopce ani pěstounské péče, přičemž se zrodila myšlenka vytvořit soukromá dětský domov, kde děti s nařízenou ústavní výchovou najdou svůj domov, rodinu a současně zůstanou v kontaktu se svou biologickou rodinou.

O deset dětí se tady s pomocí asistentky stará manželský pár. Hospodaření a administrativu vykonává správní rada, takže „rodiče“ nejsou zatíženi agendou. Do domova může dítě umístit přímo OSPOD, DDÚ, není nutné čekat na předepsanou dobu nezájmu pro umístění v náhradní rodinné péči nebo souhlas biologických rodičů. Tak mají na život v rodině šanci i děti v pěstounské péči neumístitelné.

Na závěr

Konference se koná v rámci projektu Společně pro rodinu a já tady možná neříkám věci, které byste chtěli slyšet. Znovu zdůrazňuji, že hovořím jako člověk z praxe a vím, že dětské domovy jsou plné dětí na něž se tento projekt zaměřuje, tj. dětí romského etnika, dětí staršího věku a velkých sourozeneckých skupin. Přiznám se, že radu, jak jim umožnit umístění v náhradní rodině skutečně nemám. Hlavním důvodem je totiž nezájem o tyto děti ze strany potenciálních pěstounů. Tyto děti mají své rodiče, které přes všechno zlé, co doma zažily, mají rády. Nečekají, až si pro ně přijdou cizí lidé, ale čekají na svojí mámu a tátu.

Tyto děti zatím v domovech zůstanou a nechtějme to za každou cenu radikálně změnit, bourat něco, co funguje a myslím si, že dobře. Jak tak sleduji kampaň pod heslem Dítě patří do rodiny, přesvědčují mě její tvůrci o víceméně povrchní znalosti problému. Vidím však možnost v domovech typu Dětský domov Markéta, kde je rodinné prostředí, přitom se zachovávají vztahy s biologickou rodinou a umístění dětí nebrání byrokratické překážky.

Kdybych byla mladší, tak do toho rozhodně jdu.

Přestože můj příspěvek pro Vás vyzněl možná skepticky, přeji Vašemu snažení úspěch a opuštěným dětem milující náhradní rodiče.

Praktické zkušenosti z péče o děti v pěstounské rodině

Přednášející:
RNDr. Miloslava Striová
adoptivní matka a pěstounka

Ačkoliv chci především hovořit o našich přijatých dětech, ráda bych se představila. Jsem adoptivní a pěstounskou maminkou šesti dětí. Starší kluky máme v adopci, mladší děvčata jsou v pěstounské péči. Na titulní straně vidíte všechny naše děti Robin 18 let, David necelých 17 roků, Kája 11 let, Kristýnka 10 let, Andrejka 9 let a Petruška 7,5 roku. Autorem fotografie je Jan Voběrek, fotograf a pěstoun, který ji pořídil na výstavu fotografií pěstounských rodin s názvem Cesty srdce, aneb když rodina vzniká jinak. Tak takhle 'jinak' vznikla i naše rodina. Já našim dětem říkám, že jsem je sice neporodila, ale že se nám narodily v srdci.

Tato konference se koná v rámci kampaně Sdružení pěstounských rodin Hledáme vás, mámo, táto. Rodiče se hledají především pro děti starší, děti jiného etnika, pro větší sourozenecké skupiny a pro děti těžkými zdravotními omezeními. Takové děti by se našly i v naší velké rodině.

Naše děti

Starší děti

Do rodiny k nám nepřicházela žádná malá světlá miminka, ale větší batolata, která většinu doby před příchodem do naší rodiny strávila v kojeneckém ústavu. A tak jsme na našich dětech při přijetí a dalším sžívání mohli pozorovat výraznější rozdíly mezi dítětem, kterému při příchodu do rodiny bylo 1,5 roku a mezi dítětem, které k nám přišlo až ve 2,5 roce. A jaké to je, když do rodiny přijde dítě, které předcházející 4 roky strávilo po ústavech? Tak o něm vám budu později vyprávět.

Děti jiného etnika

Naše děti nejsou výrazně jiného etnika. Mají poloromský původ a jsou etnicky různě namíchané. Tuto problematiku ale vynechám, poněvadž na toto téma jsem totiž diskutovala společně s našimi dvěma dětmi v televizním pořadu Rodina, škola a já, který můžete shlédnout v archivu České televize na internetové adrese <http://www.ceskatelevize.cz/vysilani/1128654162-rodina-skola-a-ja/208572230640018-19.06.2008-16:20.html> Vysílání má podtitul Vyrůstám v pěstounské péči. Toto téma zpracoval dr. Jeroným Klimeš, který se s námi zúčastnil natáčení pořadu a zaměřil především na téma identity dítěte v náhradní rodinné péči, a to především dítěte romského původu vyrůstajícího v neromské rodině.

Větší sourozenecké skupiny

Poslední dvě naše děti, které jsme přijímali, byly sestry. Do příchodu k nám se neznaly. Každá pobývala v kojeneckém ústavu na jiném oddělení, tudíž k sobě neměly vytvořený sourozenecký vztah. Pro nás byl začátek s nimi o to obtížnější, že mladší z nich byla od začátku výchovně náročnější. Museli jsme se jí věnovat mnohem více a současně si hlídat, abychom nezanedbávali ani její zdravou sestru, která naši pozornost a péči také potřebovala.

Děti s těžkými zdravotními postiženími

Naše šesté nejmladší dítě má těžkou formu autismu spojenou se střední mentální retardací. Petruška k nám do rodiny přišla v sedmnácti měsících jako dítě vývojově opožděné a velmi citově deprivované. Mysleli jsme si, že s výchovou deprivovaných dětí máme už nějakou zkušenost a neměli jsme obavy, jestli takové dítě zvládneme. Po roce už jsme začali vyhledávat odborníky, kteří by nám s výchovou pomohli. Naštěstí za dobu, kdy k nám přicházely děti, jsme už poznali hodně lidí a odborníků, kterým jsme věřili a věděli jsme, že se na ně můžeme obrátit. Původně bychom si asi netroufli přijmout dítě s tak závažnou diagnózou do naší už dost velké rodiny. Náročnost péče o takové dítě je srovnatelná s péčí o tři zdravé děti. A tak je momentálně počet dětí v naší rodině konečný. V současné době považuji za velký úspěch, že se nám Petru podařilo umístit do speciální školy v blízkosti našeho bydliště. V tom samém místě chodí do školy i ostatní děti včetně našeho nejstaršího, který je na střední škole. Petra má ve škole pedagogickou asistentku, která současně ve volném čase pro nás pracuje jako její osobní asistentka.

Tolik na úvod do problematiky soužití s dítětem s těžkým postižením. Pokud bych chtěla takto pokračovat dále, čas vymezený mé přednášce by nestačil. Dětský autismus, jak se žije rodinám s takovým dítětem a děti s poruchou autistického spektra vychovávané v náhradní rodinné péči je jedno z mých velkých témat, o které se s vámi ráda podělím, pokud bude příležitost.

O Davidovi

Dnes vám tedy nebudu vyprávět o naší nejmladší autistické Petrušce, ale o Davidovi, kterému je necelých sedmáct roků. A pokud vydržíte až do konce, uslyšíte příběh, jak se náš David chtěl stát bezdomovcem.

Myslím si, že náš David je přesně tím typem dítěte, s jakým se poměrně často setkávám i v jiných pěstounských rodinách. Sice se nejedná o dítě s těžkými zdravotními omezeními, má jen několik lehčích zdravotních omezení, ale když se tyto problémy sečtou, já říkávám, že se problémy spíš násobí nebo umocňují, tak je z toho pěkně velký balík a náš život s takovým dítětem je těmito problémy hodně ovlivněn.

David k nám přišel jako druhé dítě do adopce ve svých čtyřech letech, která strávil po různých ústavech. Byl vývojově opožděný, divoký, nesoustředěný, citově nevyrovnaný, vyprahlý a moc toužil po vztahu. My jsme k jeho výchově přistupovali tak, jako bychom vychovávali dítě o dva roky mladší. On i tak svým fyzickým vzhledem působil. Ve srovnání se starším adoptovaným bratrem si neuměl hrát, špatně mluvil, nedokázal zopakovat delší větu, vyjádřit své pocity a přání. Hledal si náhradní uspokojení svých vlastních pocitů. Kolébal se ze strany na stranu na koberci a dumlal si prsty na rukách. Říkala jsem si, jak mu asi je a jak by asi bylo mě, kdybych se takhle ocitla v neznámém prostředí, kterému nerozumím, mluví na mě lidé slovy, která neznám a chtějí po mě věci, které nechápu. Tady byl úkol pro mě: poznat a naladit se na jeho potřeby, ukázat mu, že ho chápu a přijímám právě takového, jaký je, nesnažit se ho za každou cenu hned měnit.

Už u prvního přijatého chlapce jsem měla intuitivní snahu, aby si co nejsnadněji zvykl na svoji novou rodinu. Takovému dítěti se ze dne na den změní svět. Proto jsem se snažila, aby po příchodu k nám prožíval nejdříve co nejméně změn a na každou změnu ho náležitě připravila. První dny jsem s ním pobývala o samotě nebo s manželem. Až po určité době přišla první návštěva, ti nejbližší příbuzní, babička a dědeček, až potom ostatní příbuzní a přátelé. Vždy se takové seznámení odehrávalo nás doma, tedy v prostředí, na které už bylo dítě zvyklé a cítilo se tam v bezpečí. I u Davida si brzy přátelé povšimli, že v mé přítomnosti se už chová mnohem klidněji. V tomto období je dobré nepřesycovat dítě mnoha podněty a zážitky, ale soustředit se především na budování našeho vztahu. Až je položen dobrý základ vztahu, potom je teprve vhodné klást na dítě přiměřené požadavky.

Další Davidův vývoj se neodehrával podle scénáře, který se u některých dětí v náhradní rodinné péči objevuje. Zatímco některé děti překonají počáteční problémy se sžíváním v rodině a jejich vývoj se upraví natolik, že dál prospívají jako zdravé děti, tak u Davida a ani u Petrušky k tomuto nedošlo. Ani dnes nevíme, nakolik bude David v dospělosti samostatný. Postupem času jsem objevovala jeho „diagnózy“. Nedávno jsem nechala Davida vyšetřit u klinické psycholožky, která potvrdila moje domněnky. Jedná se tedy o dítě se silnými projevy lehké mozkové dysfunkce, má lehkou mentální retardaci a stále se u něj objevují projevy psychické deprivace z raného dětství. Co s tím? Známe v okolí děti, které také mají LMD, ale ony si některé věci a jevy kolem svého postižení dají vysvětlit od druhých a díky dobré inteligenci leccos dokážou pochopit. Ale David má nižší intelekt. Děti s nižším intelektem hodně věcí a situací vnímají spíše emotivně než rozumem. Jenže u Davida je i emoční oblast narušená právě psychickou deprivací z dětství. Jedná se o dítě s poruchou chování a učení. A k tomu si ještě přidejte to, že má romské rysy. Jak tedy asi jeho projevy potom vnímají někteří naši spoluobčané a občas i odborníci. Některé projevy, které souvisí s touto poruchou, jsou pak negativně vnímány jako projevy typické pro občany romské národnosti.

David a škola

Když jsme si Davida odváželi domů, bylo nám doporučeno, abychom jeho nástup do školy odložili o dva roky. Tenkrát to ještě šlo. A tak David nastoupil do školy se spolužáky o dva roky mladšími. Každá změna prostředí u něj vyvolala silnější projevy citové deprivace. Už i ve školce měl problémy ve vztahu k jedné z učitelek. Mezi dětmi se mu líbilo, byl na ně z ústavu zvyklý, ale pořád mu ve srovnání s ostatními vrstevníky chyběl kontakt s dospělými. Když měl pocit, že mu nevěnují dostatečnou pozornost, tak si ji získával svým zlobením.

Podobně tomu bylo i po nástupu do školy. Na jeho první třídní schůzku jsem se opravdu moc netěšila. Paní učitelku jsem už znala z doby, kdy učila našeho prvního adoptovaného syna. David postrádal u této učitelky příznivou citovou odezvu, kterou pro svoji práci ve škole potřeboval. A tak chodil domů se skoro prázdnými sešity. Doma jsme pak v klidu, v pohodě a za neustálého povzbuzování a chválení plnili školní úkoly. Začala jsem přemýšlet, jestli by pro něj nebyla vhodná domácí škola. Jenže pro tyto děti není tolik důležité, kolik se toho ve školní lavici naučí, ale také jak dokáží vycházet se spolužáky a řešit různé sociální situace, ke kterým ve školním kolektivu dochází. A i toho bylo na Davida dost. Když v hodinách neuspěl svým výkonem u paní učitelky, tak alespoň dělal dětem radost svými šaškárnami.

Ve třetí třídě, která je poměrně dost náročná na učivo, dostal paní učitelku, která mu věnovala víc pozornosti s ohledem na jeho zvláštnosti. David ve škole lépe pracoval a doma jsme toho už nemuseli tolik dohánět. I když ze žádného předmětu nepropadal, tak jsem cítila, že je toho na něj na základní škole už dost a začala jsem uvažovat o jeho přestupu na zvláštní (dnes praktickou) školu, která byla v tom samém městě.

Přestupem na praktickou školu se mnoho věcí v našem společném životě změnilo k dobrému. David konečně začal ve vyučování častěji zažívat pocity úspěšnosti, nosil pěkné známky a pochvaly. Už jsme doma při domácích úkolech nemuseli probírat jeho školní nezdary a měli více času na ty pěknější chvíle. Při této praktické škole funguje několik zájmových kroužků, do kterých se rád zapojil. Nyní je v deváté třídě praktické školy a my zanedlouho budeme vyplňovat přihlášku na střední školu. Někteří absolventi této praktické školy jsou schopni pokračovat na učilištích spolu se žáky ze základních škol. My si myslíme, že tento typ školy by pro Davida nebyl vhodný. Vybrali jsme společně s ním učiliště, kam přecházejí žáci z praktických škol a vyučující na tomto učilišti dokážou ve výuce i výchově přihlídnout ke zvláštnostem každého svého žáka. David toto zvláštní prostředí stále potřebuje. A co dál? Pokud všechno dobře dopadne, vyučil by se David v oboru zahradník. To ho baví. Bydlíme na vesnici, máme velkou zahradu a David rád a ochotně dělá různé pomocné práce doma i na zahradě. Jen k tomu potřebuje ještě pomoc a radu dospělého člověka, kterému může důvěřovat. Jeho zdravotní postižení není natolik závažné, aby musel

žít v ústavu. Ale nejsme si jisti, zda dokáže v dospělosti žít zcela samostatně. Nepovažujeme za vhodné, aby v dospělosti u nás zůstal. Chceme, aby měl pocit, že žije svůj vlastní život, ale zároveň aby měl kolem sebe lidi, kteří by mu pomáhali. Naštěstí se dnes už objevují chráněné dílny s chráněným bydlením pro lidi s lehčím mentálním postižením. My jedno takové místo známe. Vyprávěla jsem o něm Davidovi. Doufáme, že by se mu mohlo líbit. Je to vesnice v horách uprostřed krásné přírody.

Jak se chtěl David stát bezdomovcem

Nástupem jeho puberty se přece jen leccos v našem vztahu změnilo. Doposud byl zvyklý, že mu učení v praktické škole jakž takž šlo a já jsem na něj nekladla moc vysoké nároky. Ale teď jsem chtěla, aby přece jen víc přidal v učení, aby pak zvládl nějaké učiliště. Sám se moc nedokázal učit, spíš jen s mojí pomocí a pod mým vedením. V tomto věku se mu už nechtělo. Tak jsme se mu snažili vysvětlit, že je pro něj dobré, aby se něčím vyučil. Ale on, že se učit nechce. Tak se ho ptáme, čím se v budoucnu chce stát. A on, že ničím nebude a že se stane bezdomovcem. Tato slova pronesl velice vážně a já jsem viděla, že v tuto chvíli jeho rozhodnutí nezměním. Ale už se mi hlavou honily představy o dětech v pěstounské péči, které v období dospívání opustily svoji rodinu. Kdyby s tímto návrhem přišel náš starší syn, tolik bych se nebála, že by se ve světě ztratil. Ale David? Vždyť si to v tuto chvíli ani nedokáže představit, jaké by to tam pro něj bylo bez zázemí, které má u nás. Tak jsme se rozhodli, že mu umožníme vyzkoušet si, jaké to je být bezdomovcem. Máme větší zahradu u lesa a kdysi tam manžel společně s kluky postavili posed, jaký mívají myslivci v lese. Už dřív tam o prázdninách nocovali, ale inkriminovaný den byl 1. duben, nikoliv léto. No, měl štěstí, že to byla první noc bez mrazíků. Nabídli jsme mu, že si může z domu vzít všechno, co potřebuje, a ať se tam tedy přestěhuje. Chtěl si vzít s sebou svíčku na svícení. To jsem mu stačila rozmluvit, aby tam snad něco nezapálil. Hned měl jiné řešení, posvítí si mobilem. Na to jsem ho upozornila, že až bude jednou spát pod mostem, nebude si tam mít jak dobít baterku. Strávil venku první noc. Ráno se ho před odchodem do školy ptám, jak se vyspal? Postěžoval si, že ho přece jen tlačila tvrdá prkenná podlaha. Na to povídám, že pod mostem bude mít pod sebou jen studený beton nebo kameny. Dál že ho rušil náš potůček na zahradě. Tak na to jsem měla odpověď, že pod mostem mu bude hučet řeka. A že ho vzbudilo auto, které jelo k sousedům (bydlíme skoro na konci slepé ulice, žádný pouliční ruch). Tak já na to, že mu takhle budou nad ním po mostě přejíždět neustále nějaká auta. Pak odešel do školy zahřátý teplým čajem. Když se odpoledne vrátil, pořád jsem čekala, kdy s radostí zavře dveře od našeho domova a vydá se do svého nového bydliště. Svůj odchod protahoval až do večera. Tak jsem se ho sama zeptala, kdy už odejde. A on, jestli by se nemohl podívat večer na svůj oblíbený seriál. Na to jsem odpověděla, že to nejde, protože pod mostem také nebude mít televizi. Doma v tu chvíli byli jen mladší sourozenci, kteří tento seriál ještě nesledují. A tak mě požádal, jestli by se na to nemohli dívat oni a potom by mu tento díl odvyprávěli. S tím jsem také nesouhlasila, protože to ještě nebyl seriál pro tak malé děti. No a my jsme tu noc přece jen sledovali teploměr, jestli venkovní teplota neklesá pod bod mrazu. Vydržel tam celou noc, i když dveře od domu zůstaly odemknuté. Ale nepohodlí a zima nebyly tou pravou příčinou, proč se mu tam nelíbilo. Když jsem ho další den posílala do jeho nového bydliště, začal si stěžovat, že je tam nuda. Já na to, že nyní je na tom mnohem lépe, než jaké to bude pak ve skutečnosti. Teď tam přece tráví jen noci a během dne je ve škole se spolužáky a doma se sourozenci, takže zase tak velkou nudu neprožívá. Ale varovala jsem ho, že až jednou bude tím opravdovým smradlavým bezdomovcem, tak s ním asi těžko někdo promluví a bude kamarádit. A tak i když to někdy vypadalo, že se mu doma některé věci a požadavky nelíbí, vždycky a za poměrně krátkou dobu jsme k sobě cestu opět našli.

Doufám, že pokud vás moje přednáška moc nepoučila, tak jsem vás svým vyprávěním alespoň pobavila.

Motivace žadatelů o NRP

**Přednášející:
Mgr. Lukáš Lazecký**

Srovnání profilů žadatelů o NRP

Výsledky šetření MPSV provedeného v roce 2008. Výzkumný vzorek tvořili tzv. prvožadatelé o osvojení a pěstounskou péči zařazení do registru žadatelů náhradní rodinnou péči v roce 2006.

Základní otázkou bylo hledání vztahu mezi psychologickými charakteristikami popisujícími osobnost při porovnání skupin žadatelů o osvojení a pěstounskou péči. Doplňující otázky se týkaly rozdílů ve struktuře motivace u žadatelů obou skupin a dále jejich požadavků na svěřené dítě. Výzkumný vzorek tvořilo 112 žadatelů, ale pro neúplnost údajů o některých žadatelích bylo srovnáváno 94 žadatelů.

forma NRP	páry	samožadatelky	celkem
osvojení	29	1	59
pěstounská péče	15	5	35
			94

Základní údaje o žadatelích

Vzhledem k řadě údajů, které byly o žadatelích získány, uvádíme některé z nich v následujících tabulkách.

Přehled žadatelů z hlediska věku

	osvojení	pěstounská péče
Stř. hodnota	35,86440678	39,42857143
Medián	35	40
Modus	34	37
Směr. odchylka	5,243904925	6,07446785
Rozptyl výběru	27,49853887	36,89915966
Minimum	25	27
Maximum	52	53
Počet	59	35

Přehled žadatelů z hlediska počtu dětí

forma žádosti o NRP	bezdětní	s dětmi	počet dětí			
			1	2	3	4
osvojení	31 52,5%	28 47,5%	16 27,1%	10 16,9%	2 3,4%	
pěstounská péče	12 34,3%	23 65,7%	9 25,7%	10 28,6%		4 11,4%
celkem	43 45,7%	51 54,3%	25 26,6%	20 21,3%	2 2,1%	4 4,3%

Přehled žadatelů z hlediska velikosti sídla

	Druh bydliště			Celkem
	velkoměsto	město	ves	
žadatelé o osvojení	20 33,9%	15 25,4%	24 40,7%	59 100,0%
žadatelé o pp	6 17,1%	8 22,9%	21 60,0%	35 100,0%
celkem	26 27,7%	23 24,5%	45 47,9%	94 100,0%

legenda: velkoměsto – nad 100 000 obyvatel
město – 2 000 až 100 000 obyvatel
ves – do 2 000 obyvatel

Přehled žadatelů z hlediska vzdělání

	vzdělání				celkem
	zš	sou	sš	vš	
žadatelé o osvojení	3 5,1%	4 6,8%	34 57,6%	18 30,5%	59 100,0%
žadatelé o pp	3 8,6%	1 2,9%	20 57,1%	11 31,4%	35 100,0%
	6	5	54	29	94

Přehled žadatelů z hlediska sourozeneckého pořadí v primární rodině

	osvojení	pěstounská péče
prvorození	26 44,07%	23 65,71%
druhorození	21 35,59%	8 22,86%
v pořadí	5 8,47%	3 8,57%
jedináčci	7 11,86%	1 2,86%
celkem	59 100%	35 100%

	osvojení		pěstounská péče	
	žena	muž	žena	muž
prvorození	14 46,67%	12 41,38%	13 65,00%	10 66,67%
druhorození	12 40,00%	9 31,03%	6 30,00%	2 13,33%
v pořadí	1 3,33%	4 13,79%	1 5,00%	2 13,33%
jedináčci	3 10,00%	4 13,79%	0 0,00%	1 6,67%
celkem	30 100,00%	29 100,00%	20 100,00%	15 100,00%

pozn.: samožadatelky: osvojení 1x druhorozená,
pěstounská péče 3x prvorozené a 2x druhorozené

Páry žádající o osvojení (celkový počet 29)

muži	ženy			
	A	B	C	D
prvorození – A	6 20,69	3 10,34	1	2
druhorození – B	3 10,34	5 17,24	0	1
v pořadí – C	3 10,34	1 3,45%	0	0
jedináčci – J	2 6,90%	2 6,90%	0	0

Páry žádající o pěstounskou péči (celkový počet 15)

muži	ženy			
	A	B	C	D
prvorození – A	6 40,00	4 26,67	0	0
druhození – B	1 6,67%	0	1	0
v pořadí – C	2 13,33	0	0	0
jedináčci – J	1 6,67%	0	0	0

Motivace

Část zjištění, ke kterým jsme při šetření došli se týká motivace žadatelů o NRP. K analýze motivace žadatelů, přesněji vědomých a zveřejněných obsahů, které žadatelé uvádějí při vyšetření o náhradní rodinnou péči, jsme použili dvě položky v Osobním dotazníku žadatele o osvojení nebo pěstounství, a to:

14 Co si myslíte, proč vlastně lidé chtějí děti?

15 Proč chcete dítě vy?

Tyto dvě položky popisují osobní představy žadatelů o rodičovské motivaci a to obecné a vlastní. V dotazníku jsou zařazeny za skupinu otázek týkajících se partnerského vztahu a předcházejí otázkám týkajícím se představ žadatelů o konkrétním dítěti.

Motivy zaměřené na potřeby žadatelů

Kategorii motivů zaměřených na uspokojení potřeb samotných žadatelů jsem dále pro položku o **obecném rodičovském motivu** členil do těchto tematických skupin: **zachování rodu, mateřství, radost, zábavu, společenský status, smysl života, odstranění samoty a zajištění ve stáří**. Pro položku zaměřenou na **vlastní motivaci žadatelů** se tematické skupiny nepatrně liší. Přibyly skupiny motivů: **obohacení partnerského vztahu** a skupina **rozšíření rodiny**.

Následující výčet stručně specifikuje typy odpovědí v jednotlivých skupinách:

Zachování rodu – „zachování sebe sama; pokračování sebe, rodu; možnost v pokračování mého života; získat dědice; předat někomu rodinný majetek...“

Mateřství – „biologická touha po dítěti...“

Smysl života – „je to smysl života; život bez dětí je prázdný; mít pro co a hlavně pro koho žít; je to životní poslání...“

Radost – „aby měli radost (rodiče); aby život byl radostnější; děti jsou radost; mít se s kým dělit o radost...“ Tematická skupina 'radost' je velice sporná pro zařazení do skupiny žadatelů, odpovědi byly též dvojího druhu, a to: aby rodiče měli radost nebo abychom se dělili o radost. Výrazně frekventovanější byl ovšem první úhel pohledu.

Společenský status – tento motiv se objevil zcela výjimečně a do jeho skupiny byla zařazená také odpověď: „prarodiče touží po vnoučeti“ Podobně jako zisk společenského statutu, chápu motiv společenského uspokojení prarodičů, pakliže je uveden jako motiv vlastní žádosti. (Tato odpověď se objevila pouze jednou – muž, žadatel o osvojení, dvě vlastní děti

Odstranění samoty - „abychom nebyli v bytě samotní; aby nebyli sami;

Zajištění ve stáří – „aby se o nás měl kdo postarat ve stáří...“

Tematické skupiny vyplývající z odpovědí pouze **u položky o vlastní motivaci** k osvojení nebo pěstounské péči se logicky více dotýkají reálné situace žadatelů. Chybí skupina týkající se dědictví. Přibyly dvě specifické skupiny odpovědí:

obohacení partnerského života – „vztah obohacený jiným směrem; děti zpestřují život; dítě oživí náš partnerský vztah, dítě nám schází naplno žít...“

rozšíření rodiny – „aby byla rodina úplná; získat pro dceru sourozence; větší rodina...“

Toto členění ukazuje, že některé motivy mohou být problematicky zařaditelné, protože z jejich verbální formulace nemusí být zcela zřejmé, zda jsou zařaditelné více z hlediska perspektivy potřeb žadatele či spíše dítěte, o které žádá.

Motivy zaměřené na potřeby dítěte

Následující tematické skupiny jsem zvolil podobně jako u výše uvedeného výčtu. V případě motivů naplňujících potřeby dětí byla situace poněkud jednodušší. Podle odpovědí žadatelů jsem zvolil toto členění: **předání zkušeností / výchova, láska, péče**. Podobně jako v předešlém případě přibyly při k analýze odpovědí na druhou položku další skupiny, a to: **nabídka pomoci /touha rozdělit se**.

Předání zkušeností / výchova – „mít možnost předat své zkušenosti; pomáhat rozvoji; podílet se na vývoji a sledovat ho...“

Láska – „mít komu dát lásku; potřeba předávat lásku; dát se sebe co nejvíce lásky...“

Péče – „mít o koho pečovat; zažívat s ním jeho neúspěchy; potřeba starat se o dítě, které nemá vlastní rodiče...“

Tematické skupiny týkající se pouze položky o vlastní motivaci k náhradní rodinné péči jsou opět osobnější a týkají se reálné situace žadatelů:

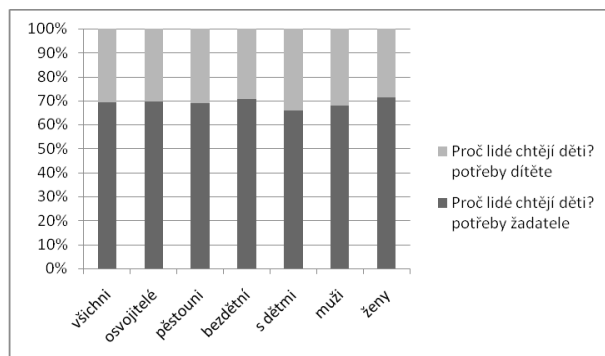
Nabídka pomoci – „dát cizímu dítěti domov; máme fyzické, ekonomické i citové kapacity pro výchovu dalšího dítěte; možnost někomu pomoci...“

Tuto poslední skupinu jsem sloučil ze tří původních, které jsem nazval nabídka pomoci, nabídka domova a nabídka vlastního nadbytku. Považuji tyto zařazené odpovědi za obsahově natolik příbuzné, že sloučení posloužilo ke zjednodušení.

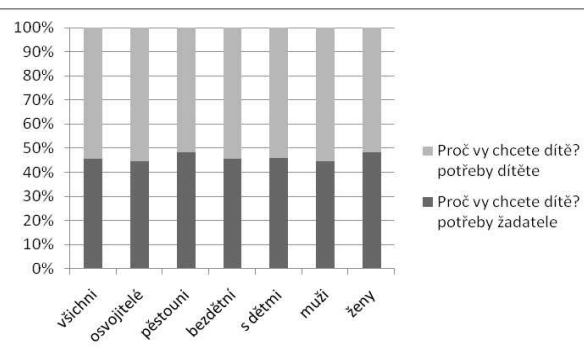
Obsahová analýza odpovědí jednotlivých skupin žadatelů

Žadatelé ve všech skupinách na otázku obecných rodičovských motivů uvádějí výrazně častěji motivy naplnění potřeb rodičů, ale v případě otázky na jejich vlastní motivaci, uvádějí rovnoměrný podíl motivů naplnění potřeb jejich a potřeb dětí.

Obecný rodičovský motiv – všichni žadatelé žadatelé*

Vlastní rodičovský motiv – všichni žadatelé

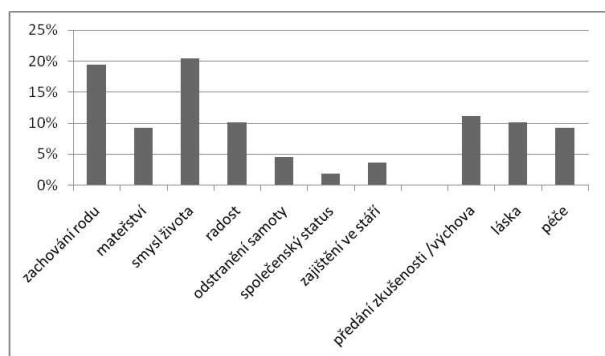

*Tyto grafy znázorňují zastoupení poměru odpovědí ve dvou základních typech motivů (potřeby dítěte/rodiče)

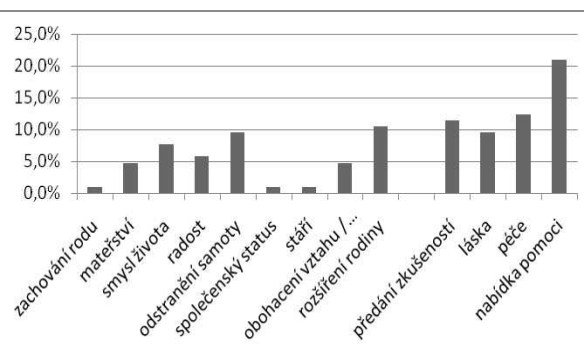
Základní struktura motivů v odpovědích žadatelů

Grafy ukazují, základní strukturu obecného rodičovského motivu u všech zkoumaných žadatelů. Zajímavá je především rovnováha v rozdělení motivů zaměřených na uspokojení potřeb dítěte.

Obecný rodičovský motiv – všichni žadatelé žadatelé

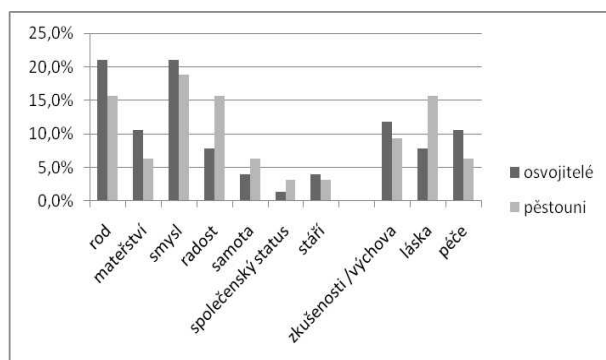
Vlastní rodičovský motiv – všichni žadatelé

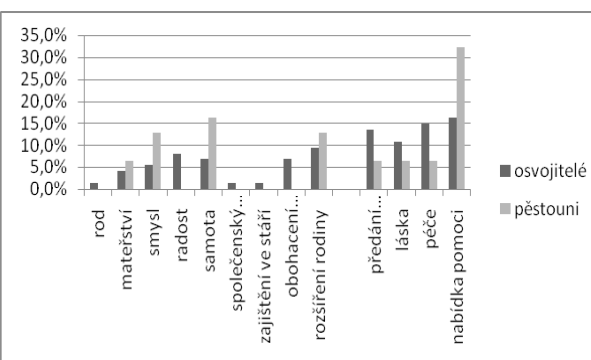
Charakteristika odpovědí jednotlivých skupin žadatelů podle formy žádosti o NRP

Žadatelé o osvojení pokrývají celé spektrum tematických skupin, výrazně častěji uvádějí motiv zachování rodu, mateřství a péče, naopak méně časté jsou u nich motivy radosti v životě a lásky. Žadatelé o pěstounství neuváděli ani jednou motivy z následujících skupin: zachování rodu, radost v životě, společenský status, zajištění ve stáří a obohacení partnerského vztahu. Žadatelé o pěstounskou péči uvádějí častěji motiv smyslu života, odstranění samoty a především nabídku pomoci, méně často motivy předání zkušeností, lásky a péče.

Obecný rodičovský motiv – forma NRP

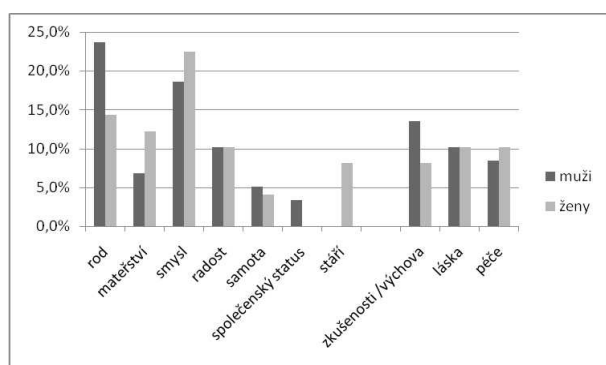
Vlastní rodičovský motiv – forma NRP

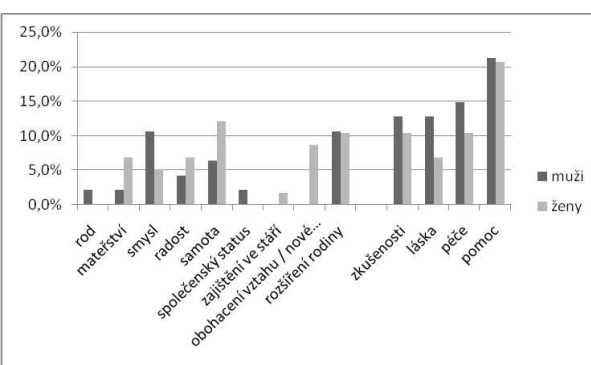
Rozdíly podle pohlaví

Ve skupině žen je častěji uvedený motiv mateřství, veškeré odpovědi týkající se zajištění ve stáří, naopak se u nich neobjevuje motiv nazvaný společenský status. Muži uváděli častěji než ženy motivy smyslu života a lásky. Výhradně mužské odpovědi jsou motivy zachování rodu a společenský status. Naopak motivy zajištění ve stáří a obohacení vztahu jsou výhradně ženské.

Obecný rodičovský motiv – pohlaví

Vlastní rodičovský motiv – pohlaví

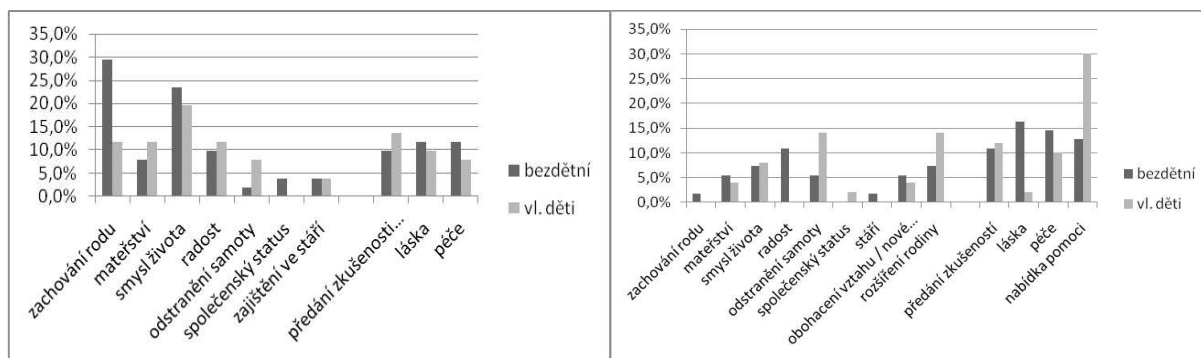

Srovnání podle bezdětnosti

Při tomto srovnání je zřejmé, že bezdětní žadatelé jmenují velmi často motiv zachování rodu, dále také motiv smyslu života, méně často jmenují motivy předání zkušenosti a radosti. U žadatelů s dětmi se objevuje výrazně motiv odstranění samoty. Oprávněnost požadavku členit žadatele na bezdětné a s vlastními dětmi mimo jiné potvrzuje výrazná převaha motivu nabídka pomoci u žadatelů, kteří již o nějaké dítě pečují.

Obecný rodičovský motiv – bezdětnost

Vlastní rodičovský motiv – bezdětnost

Závěr

Ačkoliv studium a analýza motivace nebyla primárním cílem celého šetření, podařila se pomocí textové analýzy položek v odpovědích žadatelů nalézt řada zajímavých informací o vzájemném porovnávání jednotlivých skupin mezi žadatelí o NRP. Motivací k pěstounství či osvojení se okrajově zabývala také řada kvalitních výzkumů např. Irena Sobotková: Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost (2003), Jeroným Klimeš: Reakce na ambivalentní objekt (2002).

Důležité pro interpretaci těchto výsledků je úvaha nad situací, ve které žadatelé na dané otázky odpovídají. Tato data musíme tedy posuzovat s určitou rezervou, protože pro hlubší studium motivace bychom museli pracovat s žadatelí za zcela jiných podmínek.

Mediální obraz náhradní rodinné péče

Přednášející:
PhDr. Jeroným Klimeš, Ph.D.
<http://klimes.mysteria.cz>

Principiální nezáměr

Mediální obraz náhradní péče (NP), tj. náhradní rodinné péče (NRP) či náhradní ústavní péče (NÚP), je možno charakterizovat dvěma slovy: Nezáměr a naivita. Tato neviditelnost je umocněna:

Předem netušenou složitostí problematiky

Každý, kdo se do této oblasti pustí, má pocit, že je to přeci jasné jako facta. Bohužel s lety zjišťuje, že je to zřejmě mnohem složitější, než si kdy představoval.

Nekřesťanskou rozhádaností všech zúčastněných stran

Pro náhradní péči je charakteristické, že všechny zúčastněné strany si nemohou přijít na jméno. Zakládají se stále nové a nové neziskovky, které sice sledují v principu společné cíle, ale přesto se jen vzácně jsou schopné dohodnout na jakémkoli praktickém cíli. Můžeme jen spekulovat, proč tomu tak je: Malou exaktností oboru, přílišnou feminizací, nebo tím, že lidi mají sklon brát NRP jako srdeční záležitost, jako povolání až poslání? Tím se podobají třeba věřícím, kteří se vyznačují podobnou kombinací velkého osobního nasazení a zároveň urputností a špatnou schopností se dohodnout. Rozhádané však nejsou jen neziskovky, ale i ministerstva.

Nelidskou obtížností udělat si vlastní názor

Každý nováček či zájemce o problematiku, ať je to novinář či student, naráží na tuto chaotičnost a složitost oboru, a tudíž mu trvá dlouho, než si udělá vlastní názor. Z každé strany totiž slyší naprosto protichůdná, neslučitelná, ale o to víc sebejistá tvrzení.

Nezáměr politiků

Záměr dětí je sice deklarován každou stranou, ale v praxi mají politici úplně jiné zájmy. Takže stále NRP řeší tři ministerstva – horké brambory si přehazují a v ostatních oblastech se objevují kompetenční a konkurenční spory o (právně volné) děti, protože ty jsou samozřejmě „předmět podnikání“ těchto odborů a bez nich ztrácejí smysl a zdroj financí. Poslanci ani vláda již léta nejsou schopni udělat jedno ministerstvo pro opuštěné děti.

Veřejnost v pomalém tempu tedy prochází tím samým, čím jsme poněkud rychleji museli projít všichni, tj. postupným vzděláváním.

Přeceňují se především:

materiální potřeby dětí

v dětských domovech (DD) jsou děti zahrnovány materiálním komfortem, o který bohužel přijdou v okamžiku, kdy DD opustí. V okamžiku dospělosti je tedy čeká nemilý šok, propad do bída, vůči kterému jsou naprosto bezmocní.

citové potřeby u starších dětí

Začínající hostitelé i pěstouni starších dětí bývají zaraženi tím, jak málo tyto touží po citové podpoře. Rodiče cítí, že 'jsou k ničemu'. Na vzdělávacích kurzech jsou málo připravováni na to, že starší děti nemají sklony k mazlení a citovému připoutání jako předškolní děti.

geny

Geny jsou universální vysvětlení pro jakýkoli nepochopitelný jev či problém.

potřeba nezištného nasazení

Je komické, jak se u náhradních rodičů vyžaduje „nezištnost“, zatímco při výběru zaměstnanců do ústavů se samozřejmě počítá, že tito budou brát docela slušné platy. U zaměstnanců plat nemá vliv na kvalitu jeho práce a u náhradních rodičů ano?

strach ze zvůle profesionálů, zejména úředníků

NP je plná idealizace a démonizace. Idealizují se náhradní rodiče, pak děti, naopak démonizují se s gustom sociální pracovníce, zaměstnanci ústavů, psychologové a občas i ti náhradní rodiče atp. Tyto extrémní dávají tušit vzájemné nedorozumění. Profesionálům je třeba neustále opakovat, že žadatelé nejsou nezodpovědní magoři, ale že s nimi je možno komunikovat, že se i ochotně vzdělávají a že není horší varianty, než je držet v nejistotě. Naopak žadatelům je třeba vysvětlovat, že jejich úhlavní nepřítel není psycholog či sociální pracovníce ap., ale především zmrzačení dítěte, kterému došlo dlouhodobým traumatizováním v minulosti.

Podceňují se především:

"neviditelné" psychické jevy

Lidé obecně podceňují to, co není názorně vidět.

problémy související s identitou

Identita není obecně známý pojem a normální člověk není schopen uvést ani jeden příklad poruchy identity.

následky týrání a zneužívání

Žadatelé často žijí v iluzi: „Když se uzdraví modřiny a dorostou vlasy, tak je vše ok, od té doby je to normální dítě, jako třeba to naše vlastní.“ Psychické následky týrání jsou opět nepředstavitelné.

mění se potřeby s psychickým vývojem

Další iluze: „Všechny mezi lidské problémy vyřeší empatie a přehršel citů.“ Přichází zklamání, že děti okolo puberty často vůbec o mazlení nestojí.

teoretická příprava a znalosti

Prokletý je názor: „Problémy budeme řešit, až přijdou. Proč si teď zatěžovat hlavu obavami?“ Protože v praxi to znamená, že první pokusy o vyřešení problému jsou amatérské, rodiče zkrátka použijí, co mají první po ruce, co je jim bližší. Často problém nejsou schopni ani pojmenovat či diagnostikovat. Navíc si jej kladou za vinu či vlastní selhání. Například osobně si berou desinhibovanou přítulnost v dětství, zděšení jsou z piky, co udělali špatně, že je dítě takové? Tento pocit viny a selhání jim brání konzultovat problémy s odborníky, protože mají strach, že jim třeba dítě seberou. Průšvihem zavání amatérští suveréni stylu: „Mně nemusíte nic říkat. Já jsem vychovala tři své děti.“ Nebo nabubřelost titulů: „Co mně budete říkat? Já mam atestaci z pediatrie, já jsem úspěšný právník, manager atd.“

problémy s dítětem (versus problémy s úřady)

Žadatelé často žijí v již zmíněné iluzi: „Když vyhrájeme boj s úřadem, máme vyhráno. S dítětem si už poradíme...“ Pak jsou překvapeni třeba tím, že ne profesionálové, ale dítě je problém. Například absence citového vztahu – rodiče mají pocit, že jsou dobří jen na to, aby brali děti na výlet, když jim navrhnou, že budou třeba víkend spolu na chatě, tak uslyší: „Tam je nuda. To my raději zůstaneme v dětském domově...“

budovatelské nadšení - všechny problémy vyřeší ústav/výměna rodičů...

Představa, že vše je možno vyřešit kládívem a srpem, je lákavější než nabídka hodinářské piplavé práce: „Proč se pokoušet o riskantní sanaci biologické rodiny, když rodiče můžeme vyměnit a je to?“

Specifické podceňování

V ústavní péči se podceňuje to, co zdůrazňoval již Makarenko, smysluplná práce, zejména fyzická. V domovech si děti samy neperou, neuklízejí, neumí nakupovat či zacházet s penězi atd. Kromě toho velkou neplechu třeba ve výchovných ústavech dělá skupinová dynamika věkově stejnorodých skupin. Osm problémových kluků v pubertě spontánně vytváří tlupu s vůdcem, který začíná demonstrativně soupeřit s vedením, o šikaně ani nemluvě.

V pěstounské péči je trvalé nebezpečí předimenzování počtu dětí v rodině. Pěstouni nemívají záklopku, která by jim řekla: už máme dětí dost. Optimální počet dětí v rodinách musejí holt hlídat profesionálové, bohužel často silou úměrnou urputnosti žadatelů.

Při adopci se žadatelům málo zdůrazňuje dopad dlouhodobé nechtěné neplodnosti na jejich psychiku a tedy i nutnost kompenzovat škodlivé skony z toho plynoucí, např. sklon rodičů zatajovat dětem odlišný původ, ignorování jejich druhé identity ap.

Přirozený proces střízlivění v NRP

Nejprve lidé nabízejí pomoc dětem v DD především materiálně (hračky, výlety ap.)

Ve vizi filmových scénaristů i veřejnosti přetrvává vize dětských domovů jako šedých ponurých katakomb, ve kterých zmírají sirotky na úbytě.

Odklon od DD k NRP

Odklon od podpory dětských domovů a přesun pozornosti k náhradní rodinné péči je druhý krok, kterým většina lidí musí projít.

Nováčci nerozlišují mezi formami NRP, splyvá jim psychologický rozdíl mezi adopcí a pěstounstvím

Adopce - východisko z neplodnosti

Pěstounství - potřeba mít velkou rodinu

Hledání vznešeného cíle a svatých lidí

a) svatí žadatelé – zlé úřady

b) svaté děti – zlí rodiče

c) svaté neziskovky – zlá ministerstva atp.

Dále je třeba opustit vizi: „Co je svaté, je zadarmo. Peníze a svatost se vylučují. Správný pěstoun nemyslí na finanční otázky...“

Podceňování obtížnosti alternativních forem NRP je další krok při střízlivění

Hostitelství nejsou jen primitivní návštěvy dítěte v rodině. Naopak čím je forma NP vzdálenější obrazu běžné rodiny, tím je složitější ji realizovat. Tedy obtížnost výchovy roste směrem od adopce, přes pěstounství, hostitelství až nejobtížnější, až téměř nemožné je zdárně vychovat dítě v ústavu. Hodinky je také téměř nemožné opravit kládívem a srpem.

Boj s vyhořením, neschopnost říci ne, zapominání na vlastní život, sebeobětování ap.

Obecný problém neziskovek je spásitelský syndrom a zapominání či dokonce útěk od problémů vlastního života.

Splývání různých forem NRP včetně NÚP

Laici znají dvě formy náhradní ústavní péče: děcák a pasťák, a dvě formy náhradní rodinné péče: adopci a pěstounství. Neznámé termíny jsou tedy: diagnostický ústav, hostitelská péče, poručnictví, (kolizní) opatrovník, profesionální pěstounská péče atd. Jenže s tím samozřejmě jde i nepochopení funkce a smyslu různých procedur. Když tedy profesionálové používají tyto termíny, jako by na žadatele hovořili papuánsky.

Orientaci v problematice komplikuje i to, že každý z institutů má oficiálně proklamovaný bohulibý účel a jiná je reálná praxe. Například stačí připomenout, jaké všechny lumpárny se děti vzájemně mezi sebou naučí při tzv. diagnostikování v diagnostických ústavech...

Zcestná idealizace

Laická představa, kterou často slyšíme: „Nemáme na to, abychom si vzali dítě z dětského domova. Obdivujeme ty, kteří to dokáží.“ Například tragikomický byl článek Pavla Kohouta v článku MF Dnes z 7. 8. 2008: "Ne všichni pěstouni jsou nezištní světci podobně jako novozákonní biblický Josef."

Taková idealizace NPR je zcestná a nebezpečná ze dvou důvodů:

odfiltrovává nám vhodné žadatele, kteří jinak splňují všechny předpoklady. Ti se totiž podívají do zrcadla a řeknou si: „Jsem já snad nezištný světec jako novozákonní biblický Josef?"

přitahuje nám nevhodné žadatele – magory, kteří se podívají do zrcadla a řeknou si: „Hele, novozákonní biblický Josef! Nezištný světec poslaný Bohem, aby zachraňoval životy opuštěných dětí.“

Pán Bůh nás chraň přes takovými „světci“ a také pisálky ala Pavel Kohout!

Dr. Marie Vodičková - genius public relations

Její způsob práce s medií je prostě nedostižný a hodný obdivu:

s telefonem vstává i usíná

pohotově odpovídá na jakoukoli otázku

její řeč je jasná a srozumitelná - umí zjednodušovat

má vize - dokonalý vizionář

je akční, neřeší detaily - když se kácí les, padají třísky

je za ní vidět kus práce, netlachá naprázdno

Velkou výhodu v tomto jí bohužel skýtá i její profesní naivita. Představa, že rodiče je možno měnit jako ponožky a všechny problémy vyřeší baby-box či Klokánek, chronická nedůvěra k sanaci biologických rodin ap. Každopádně i přes tyto slabiny je to dokonalý objekt k nápodobě práce s médií.

Zrcadlo

Obraz náhradní péče v médiích je do značené míry obrázek naší rozháranosti v náhradní péči obecně. Stává se tedy výzvou, abychom se drželi řemesla a nějak jednotili standardy náhradní rodinné péče mezi sebou. Je hrůza, jaké bláboly někdy nesou nadpis „psychologický posudek“, jaké amatérské chyby stále ještě vidíme (trhání sourozenců, protože jeden z nich se zrovna líbí vychovatelce v ústavu), jak naivní a nepřipravení žadatelé si berou děti (na týdenní zkoušku, aby si prý vyzkoušeli, jak na dítě budou reagovat spolužáci ve třídě ap.). Když bude naše řemeslo vyzrálejší, bude i jasnější mediální obraz, a tudíž bude i systematičtější tlak na politiky, které samozřejmě dnes víc zajímá všechno možné než osudy dětí.

Konference „Dítě v systému náhradní rodinné péče“
20.11.2008
Sborník příspěvků

Zpracovalo: Sdružení pěstounských rodin
v rámci projektu „Společně pro rodinu“

Spolupráce: Mgr. Lenka Pospíšilová,
PhDr. Jeroným Klímeš, Ph.D.
Fotografie: Archiv DD Mikulov,
Mgr. Lenka Pospíšilová, Jan Voběrek

Brno, 2008

Realizováno v rámci projektu „Společně pro rodinu“.
Projekt je podpořen grantem z Islandu, Lichtenštejnska a Norska
v rámci Finančního mechanismu EHP a Norského finančního mechanismu
prostřednictvím Nadace rozvoje občanské společnosti.

